NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 8.

JOS. ZUBATÝ:

BLÍŽITI SE, BLÍZKÝ, BLÍZKO.

1. Slyšeli jsme nedávno od jednoho z našich vědeckých pracovníků, že mu jeho jazykový rádce důsledně škrtá v rukopise předložku *k*, kdykoli užije vazby *blížiti se k něčemu (k někomu)*, která jeho citu zní zřetelněji. Vyložíme o této věci podrobněji, protože se nám z ní ozývá ohlas brusičského úsilí u nás tak častého, jež náš spisovný jazyk stále »opravuje«, aniž uznává za potřebné podívati se při tom aspoň do slovníku.

Staré doklady u Jungmanna, Kotta, Gebaura i v našich výpiscích mají *skoro vždy* vazbu s předložkou *k*, mimo *jediný* doklad z Tristrama, jejž r. 1878 uvádí Kott na důkaz, že vedle vazby té ani vazba předložky není chybná. Stejné poučení nalézáme pod heslem *přiblížiti, přibližovati (se)*, kde zvláště Bibl. konkordance má hojně dokladů z Kralické bible; jediný doklad bez předložky má zase Kott (7, 457, r. 1893), »bičovánie nepřiblíží sě stanu tvému« z Žalt. Wittenb. 90, 10 (»aniž se přiblíží jaká rána *k* stánku tvému« Kral.), kde vazba bez předložky je asi napodobením lat. předložky (flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo). To je v plném souhlase se způsobem, jak se vyjadřujeme dnes my; říkáme přece »blížíme se k městu, k domovu, nepřibližuj se ke mně«? Ani brusy nežádají jiné vazby. Až r. 1916 (v 1. vyd. Slovníku) Mašín má vazbu *blížiti se komu, čemu (čím)* s jediným dokladem z Čecha (Dagmaře se blíží); druhý doklad z Vlčka (těmito . . . ideami . . . Hálek blížil se myšlenkovému ruchu našich dní) v této otázce nic neznamená, protože zde jde o blížení v přeneseném smysle, kde přirozeně působí obdoba vazby *blízký, blízko něčemu*. Proč je vazba s předložkou dnes již nesprávná? Bezpochyby proto, že by se její zápovědí naši bezejmenní »oprávcové« jazyka přiblížili o píď k cíli, jejž proti tisíciletému zvyku slovanských jazyků spatřují v tom, aby se podařilo zbaviti češtinu před-

ložek. Snad nemusíme zvláště vykládati, že vazbu *blížiti (přiblížiti) se k něčemu (k někomu)* v obyčejném místním významu máme *za docela správnou, ba za správnější než vazbu bez předložky*. A stejně pohlížíme na vazbu tohoto slovesa, kde je řeč o blízkosti časové (což bývá dosti zřídka), na př. »blížilo se k vánocům, k večeru«.*)

2. Ne tak jednotná jest odpověď, kterou nám dávají staré památky i jazyk dnešní na otázku, jaká vazba je nejsprávnější u příslovce *blízko* a příd. jm. *blízký (blízek)*. K těmto slovům se druží v staré češtině ještě *bliz* (místo čehož starší naši vydavatelé také časem chybně přepisovali *bliž, blíž)*, které se významem krylo s příslovcem *blízko;* časem jím také bylo úplně nahrazeno. Podle Vorovky a Zenkla by jedinou správnou vazbou těchto slov byla vazba s 2. p. Zenkl má příklady »je blízek úpadku, zoufalství, smrti«; v nich jsou sice tvary, jež by mohly býti i v 2. p., ale zdá se nám, že dnešní Čech je cítí jako dativy (blízek čemu?) a že by snad spíše řekl na př. »je blízek záhubě« než blízek záhuby«. Vorovka má »blízek smrti«, v čemž zase cítíme spíše dativ, a »blízek nepřátel«, čemuž dobře nerozumíme. Budeme zase hledati poučení v jazyce starém a v dnešní řeči prosté; najdeme-li pak, že se jazyk starý i dnešní lidový v něčem shodují, zase nám to bude důkazem správnosti.

Slovo *bliz* může býti v staré češtině (v souhlase s círk. slovanštinou) buď samostatným příslovcem s významem »blízko« (bliz jest den zátraty; bliz buď, Hospodine, atp.), anebo se spojuje s výrazy vyjadřujícími předmět, v jehož blíži něco jest nebo se děje. Docela tak nalézáme příslovce *blízko* (s 2. 3. stupněm *blíže, nejblíže, nejblíže,* které ovšem původem patří spíš k starému tvaru *bliz).* Ale tvary přidaných výrazů, vazby příslovcí *bliz, blízko* jsou od nejstarší doby našeho písemnictví rozličné.

Velmi často to bývá (i v círk. slov.) pouhý 2. p. *(bliz, blízko něčeho)* a příslovce *bliz, blízko* nabývá povahy předložkové; vidíme to z toho, že příslovce zde stojí stále před svým jménem**) a že se jako za skutečnými předložkami v češtině ustálil zvyk klásti za slovem *blízko* zájmeno 3. os. a vztažné v tvaru s počátečným *ň-*

---

*) Podobný význam mívá sloveso c h ý l i t i s e. I toto sloveso má vazbu s předl. k, říkáme na př. o něčem, že se chýlí ke konci. Ale i u tohoto slovesa jsme čtli nedávno vazbu bez předložky; o kterémsi jednání oznamovaly noviny, že »se chýlí konci«.

**) Odchylkou, jež ovšem dokazuje přece větší volnost slova b l í z k o, než mají skutečné předložky, nalézáme na př. ve větě »ovoce nesou ti, jejichžto úst blízko jsi« Jer. 12, 2 Kral., kde zvítězila snaha zájmena vztažného státi na začátku věty; my bychom již řekli spíše »blízko jejichž úst jsi«.

(blízko něho atd.; v starém jazyce ovšem, jako i u jiných předložek, nalézáme někdy i tvary s *j-*, jako »bliz jich, bliz jiej« = blízko ní a p.). Tak nalézáme podnes výrazy jako »blízko města« s významem místním, někdy i s význ. časovým (sv. Tomáše je blízko Vánoc). Někdy, ale zřídka, nalézáme *blízko* s 2. p. i ve význ. nějak přeneseném, ne čistě místním, kde dnes bychom snad spíše užili 3. p. a snad i spíše příd. jm. *blízký, blízek;* na př. »ať jsou má tato slova... blízko Hospodina« 1. (3.) Král. 8, 59. Jinde čteme »blízko jest Hospodin těm, kteříž jsou srdce skroušeného« Ž. 34 (33), 19; důraz žádal, aby *blízko* stálo na začátku věty, *těm* spíše má býti u věty vztažné, a proto užili Bratří raději příslovce než předložky *blízko*. V církⁱ slovanštině *bliz'* s 2. p. je možno i při významech přenesenějších, na př. strsrb. bliz' rožd'stva sušči »blízko porodu jsouc«.

Vazba *blízko něčemu* je dosti řídká (i v círk. slov. *bliz'* s 3. p.; v češtině neznáme nepochybného dokladu této vazby s *bliz),* ale objevuje se. *Blízko* zde již není předložkou a 3. p. má obdobu ve větách s jinými příslovečnými výrazy (jest, stojí mu po boku, jde mu v patách, vstříc a pod.). V lidové mluvě podobnou vazbu někdy bývá slyšeti, na př. »stál mu docela blízko« a pod. Z jazyka staršího známe doklady významu spíše přeneseného; tak (mimo biblické doklady podobné doklady Ž. 34, 19) na př. »jsem blíže tomu zboží než on« (= mám k němu větší právo) u Kotta 5, 1012. V písemnictví dnešním se snad někdy objeví věta jako »jsme již blízko pravdě« (z Vrchlického má Kott »zda blíž jsme přišli pravdě«); není to vazba chybná, ale je neobvyklá.

V starém jazyce jsou časté doklady, častější a rozmanitější než v jazyce dnešním, kde se *bliz, blízko* pojí s nějakým předložkovým výrazem; určuje se jím zřetelněji, jaká je vzájemná poloha obou sobě blízkých předmětů. Tak se říkalo a říká na př. *blízko (bliz) u něčeho* (bliz u Prahy na jednéj nivě Dal.; svazček té zelinky položiv blízko u něho Otc.). Slyšíme v duchu přísné soudce, jak vidí v předl. *u* »zbytečnost«; jakáž pomoc, živý jazyk si nikde nedává brániti, aby nevyjadřoval, uzná-li za vhodné, představu hodně zřetelně; »blízko u Prahy« m. »blízko Prahy« je podobně názorně řečeno, jako když řekneme o něčem, že to je nahoře na kamnech nebo dole pod stolem. S týmž významem se říkávalo *blízko (bliz) podlé něčeho (podlé* zde znamená »vedle«) a ještě v Kralické čteme na př. »poněvadž (vinice) jest blízko podlé domu mého« 1. (3.) Král. 21 2; dnes se tak již neříká. Dosti často a zase s týmž významem čítáme v staré době *blízko (bliz) od něčeho,* na př. v starém překladě 1. Mojž. 12, 11 »když

by (= byl) blízko od Egypta« (když přicházel blízko k Egyptu Kral.); i ve významu přenesenějším, na př. »když pak již blízko od toho bylo, že město Uhrům v moc poddati se mělo« Kron. Tur. 1, 431. Dnes tak říkáme jen, kde je v naší představě východištěm blízkosti předmět, o němž se praví, že mu jiný předmět je na blízku. Řekneme-li na př., že Bílá hora je blízko (nedaleko) od Prahy, máme na mysli a chceme výslovně vyjádřiti, že tam není z Prahy daleko; zase se asi tato zřetelnost bude leckomu zdáti zbytečnou, ale mluvnické nesprávnosti v ní není. Někde je předložkový výraz i nutný, má-li se představa plně naznačiti, na př. blízko *před něčím, za něčím, pod něčim* (bliz pod těmi jeskyněmi přistali Troj.) a pod.

Blízko (bliz) k něčemu se ovšem říkávalo a posud říká, kde je řeč o cíli nějakého pohybu; říká se na př. přistoupiti, přijíti, odejíti blízko (blíže) k něčemu, docela jako se říká »blížiti, přiblížiti se k něčemu«; dokladů zase nebudeme hromaditi, jsou v slovnících (na př. »kdožkoli blízko přistoupá k příbytku Hospodinovu, umírá« 4. Mojž. 17, 13). Jsou slovesa, u nichž lze říci *blízko (u* a j.) *něčeho* i *blízko k něčemu,* podle toho, vyniká-li v představě více pojem pohybu k něčemu či pojem trvalého výsledku toho pohybu; tak na př. »posaditi, položiti, usaditi (se blízko k něčemu i blízko něčeho«. I u slovesa *býti* je možná obojí vazba; říkáme na př. spíše »blízko k ránu, k večeru« a pod. než »blízko rána, večera«. Říkalo se na př. o nemocném, že je blízko nebo blízký (blízek) smrti (což nám je spíše 3. p., ale starému Čechu mohlo býti i 2. p.), ale čteme také na př., že ženě bylo »blízko k smrti« (s variantami »blízko byla, blízka byla k smrti«, Otc.).

O příd. jm. *blízký* lze předem očekávati, že u něho najdeme stejně rozmanité vazby jako u přísl. *blízko,* tím spíše, že (z příčin vyložených ve Sborn. filol. 3, 120 n.) příslovce *blízko* vzniklo ze staršího způsobu mluvení s přísudkovým (doplňkovým) přívlastkem: pův. se asi říkalo jen na př. »muž (žena) stojí blízek (blízka) domu«. V starém jazyce opravdu nalézáme vazby rozličné, ale dnešní jazyk je v té příčině o mnoho chudší. Vlastně zná dnešní živý jazyk příd. jm. *blízký* jen v platnosti prostě přívlastkové (blízký příbuzný, nejbližší ulice a pod.); jen spisovný jazyk ho užívá také v platnosti přísudkové (doplňkové), v tvaru raději neurčitém, někdy i určitém. Vazba dnešní je s 3. p., *blízek něčemu;* píšeme na př. ještě »je blízek (blízký) záhubě, pravdě, smrti« a pod., ale lidová mluva se vyjadřuje všelijak po svém (není daleko od pravdy, nemá daleko k smrti, je na umření a pod.). Starý jazyk mohl toto příd. jm. pojiti (mimo jiné vazby)

s gen. i s dat.: proč bychom se my měli nutiti do vazby »jsem blízek záhuby«, když nám zní cize a v staré době stejně obvyklá byla vazba s 3. p.? Snad bychom měli podnes i vazbu s 2. p., kdybychom říkali na př. i »strom jest (stojí) blízek chalupy«; ale již dávno jsme odvykli tak říkati a již v staré době nalézáme výrazy s příd. jm. skoro jen ve smyslu nehmotném, přeneseném. A protože říkáme »jsem blízek pravdě«, je přirozeno, jak jsme již řekli, že spíše řekneme »blíží se pravdě, blíží se našim názorům« a pod., než abychom užili vazby s předl. *k*, jinak ovšem i zde možné. — Starý jazyk mohl říkati o někom, že je »blízek smrti« i »blízko smrti«; náš spisovný jazyk se ustálil na způsobu prvním, a proto je způsob druhý dnes neobvyklý, ale proto ne ještě nesprávný, jak (podle Bartoše) usuzuje matiční Brus.

Oč rozmanitější byl v těchto věcech starší jazyk, pozná čtenář z těchto několika dokladů, jež namátkou vybíráme: Jelikž (jakou měrou) kto přišel k té milosti, s tolik jest bliží (bližší) Boha (Štít.). Bude-li (něco) bližše (bližší) ohně, světlejše bude i horčejše (Štít.). Ty dvě věci jsou sebe velmi blízké (Vel.). (Vy, děti) ste sobě spolu najbližše (Štít.). Dědictví jeho příteli jeho, kterýž jest nejbližší jemu v rodu jeho 4. Mojž. 27, 11 Kral. (ale starší toho města, kteříž jsou nejbližší toho zabitého, umyjí ruce své t. 5. Mojž. 21, 6). Co pak stojští mudrci, ješto se za najbližší od bohuov pokládají; ti, ješto jsú od múdrosti blízcí (Blázn. 12, 31 vyd. Hanušova; právě Řehoř Hrubý z Jelení tak velmi rád psal, na př. i »blízek od smrti«). Žákovstvo (clerus), jenž má býti ... k nebi najbližšie (Viklefův Dial.). Atd.

DROBNOSTI.

ZÁJMENO SE A KOMENSKÝ.*)

Na naše vybídnutí (8, 108), že jsme ochotni podrobněji vyložiti věci, které v našem sporu s JSČ. zůstaly snad některému z našich čtenářů nejasné anebo se mu zdály ne dost odůvodněny, došel nás jen tento jediný dotaz: »Vzhledem k Vašemu vyzvání v 4. č. Naší řeči (na str. 108) žádám, abyste zodpověděli(!) dotaz obsažený v spise Jednoty Svatopluka Strejčka(!), jak jste mohli ve vědeckém spise(!), za jaký se vydáváte, napsati, že J. A. Komenský v kladení náměstky *se* nikdy nechybuje, když jste později sami museli prohlásiti, že přece někdy chybuje.«

---

*) V. i NŘ. 8, 158.

Nebývá sice naším zvykem odpovídati na dotazy anonymní, neboť tazatel skryl skromně své jméno za pseudonym Pravdomil Všetečka, ale činíme v tomto případě přece výminku, aby vědeckost Naší řeči v očích všetečného a tak dobře zpraveného Pravdomila »ni stínem« neutrpěla.

Je známo, že se v každé vědě a tedy i ve vědě o jazyku pracuje a buduje na poznatcích spolehlivých pracovníků starších neboli na autoritách. Kdyby si měl každý vědecký odborník pokaždé sám znovu ověřovati a kontrolovati to, k čemu jeho předchůdci dospěli, nedostal by se s místa. Napsala-li tedy NŘ. 6, 55 v posudku knížky Hlavinkovy, že Komenský v ustáleném pořádku příklonek nikdy nechybuje, měla asi pro to důvod. Pořádkem příklonek se zabýval podrobněji, jak NŘ. v témž posudku a na témž místě výslovně poznamenala, už r. 1892 Fr. Bartoš v své Rukověti správné češtiny. Pravidla o postavení příklonek založil skoro úplně na dokladech z Komenského a v kapitole o tom jednající napsal o Komenském (v 2. vyd., 1893, str. 100): »Pořádek slov, jímž se spravoval Komenský (a s ním zajisté všichni starší i novější spisovatelé), *ve všem všudy* se srovnává s ustáleným odedávna pořádkem slov v řeči lidové, vyjmouc *jediné mi se,* za kteréž lid nyní obyčejně říká *se mi.*« Bartošovi bylo možno věřit, protože byl odborně vzdělaný filolog, dobrý znalec jazyka a protože se Komenským po té stránce speciálně obíral. Od pravidel o postavení příklonek našel u Komenského jedinou odchylku, že totiž místo našeho »zdá se mi« psal »zdá mi se«, což ovšem nebyla chyba, nýbrž způsob v jeho době obecný. Protože tedy Bartoš sám žádné jiné odchylky neuvedl, mohla NŘ., nemajíc důvodu pochybovati o správnosti jeho tvrzení, s dobrým svědomím napsati, že Komenský v ustáleném pořádku příklonek *nikdy* nechybuje.

Když však proti NŘ., hájící pravidel o ustáleném pořádku příklonek, byly vycitovány z Komenského Labyrintu jiné příklady, které se s dnešním pořádkem neshodují, a tím důvěra v Bartošovo »ve všem všudy« byla otřesena, nezbylo, než abychom se přesvědčili o správnosti Bartošova tvrzení sami. Probrali jsme tedy z Komenského Labyrintu prvních sto případů pořád po sobě jdoucích, a shledavše, že na 100 případů připadá 90 správných a 10 odchylných, oznámili jsme to v NŘ. 7, 253 jako výsledek pozorování našeho vlastního, korigující starší bezpodmínečné tvrzení Bartošovo i naše, na něm založené. To byl postup právě s vědeckého stanoviska bezvadný a jediné správný, a výtka učiněná pro to Naší řeči byla tak dětinská, jako kdyby vytýkal ně-

kdo Gebaurovi, že věřil RKZ. tak dlouho, než se přesvědčil sám o jejich nepravosti.

Pravidlo o postavení příklonek nalezenými odchylkami ovšem nijak nebylo otřeseno, neboť kdo se někdy jazykem obíral, ví, že zákony jazykové, zvláště pokud nebyly vtěleny v určitou zásadu (gramatické pravidlo), bývají zřídka naprosto důsledné, jsouce rozrušovány rozličnými pochody duševními, působícími jinými směry. Najde-li tedy pozorovatel, jak bylo již v NŘ. na jiném místě (8, 202) pověděno, že na př. zájmeno *její* má v 90% nalezených případů tvar skloňovaný (od jejího bratra) a v 10% (třebas i u dobrých spisovatelů) tvar neskloňovaný (od její bratra), a ví-li mimo to, že je skloňované *její* i historicky odůvodněno, nebude z toho, jak se u nás domnělí znalci jazyka domnívají, usuzovati, že pravidlo o skloňování zájmena *její* neplatí a že každý může psáti, jak chce, nýbrž musí říci, že skloňované *její* je tvar normální (se stanoviska gramatického správný) a neskloňované *její* je jednotlivcova odchylka (se stanoviska gramatického chyba), kterou je možno psychologicky vysvětliti, ne však v praxi dovolovati. Tak je tomu i s 90% normálních a 10% odchylných případů slovosledu v Labyrintě. Těch 90% případů shodných se zákonem i odjinud známým stačí, abychom z nich usoudili, že se i Komenský tím zákonem řídí. Pro těch 10% odchylek by bylo pak třeba hledati důvod, který je způsobil, podrobnějším rozborem.*)

Toto vysvětlení snad postačí našemu tazateli a mohli bychom tím skončit. Ale když už o té věci píšeme, bude snad dobře zmínit se ještě o dalších výtkách, které v souvislosti s touto právě objasněnou byly Naší řeči učiněny, a ukázati milému Pravdomilovi, nejen jak vznikl rozdíl mezi naším dřívějším a pozdějším míněním, nýbrž také, jaký bývá rozdíl mezi řádnou prací a prázdným tlachem.

---

*) Obecně k tomu lze již napřed poznamenati, že je třeba lišiti mezi znalostí jazyka mechanickou (prakticky získanou) a uvědomělou (teoreticky podloženou). Jazykové zásady zachovávané neuvědoměle, pouhým cvikem, nejsou nikdy tak pevné jako zásady, které byly z jazyka odvozeny, teoreticky formulovány a mluvícím osvojeny. Je v tom asi podobný rozdíl jako mezi rýmem v písni lidové a v umělé básni. Skladatel lidový i básník umělý znají oba, co je rým. Ale lidový skladatel tvoří rýmy jen citem, po sluchu, a proto rýmuje někdy sice »chlebem — nebem«, ale jindy také »chlebem — medem«. Umělý básník má však svůj cit (sluch) utvrzený ještě teoretickou znalostí podstaty rýmu. Proto rýmy »nebem — medem« jsou v umělé poesii řídké a pokládají se tam za chybu.

Bylo tedy Naší řeči vytčeno dále, že, dokazujíc zachovávání zákona o postavení enklitik u různých spisovatelů starších a novějších, nespočítala *všechny* případy, kdy se v které knize *se* vyskytuje, nýbrž že přestala jen na nějakém stu případů, a že, kdyby byla probrala celé texty, byla by se možná dobrala jiných výsledků. To je námitka již v své podstatě tak prostoduchá, jako kdyby na př. mlékařka, z jejíhož sudu byl vzat litr mléka na zkoušku, namítala, že by byla možná chemická zkouška jejího chatrného mléka dopadla lépe, kdyby se byl analysoval celý sud. I těch 100 případů pořád po sobě jdoucích a vzatých odkudkoli, ať ze začátku, či z konce nebo z prostředka, je takovou zkouškou, o níž lze předpokládati, že by ji i další zkoušky potvrdily, zvláště když podobné zkoušky z jiných spisů dávají týž výsledek. Ale abychom nevěřící mlékařku přece přesvědčili, spočtli jsme doopravdy v celém Labyrintu všecka *se* při urč. slovese, která podle zákona o postavení enklitik jsou na místě a která nikoli, a zjistili jsme poměr 632:71, tedy zase 90:10 (na vlas 89·9:10·1) jako při zkoušce.

Ale tato námitka byla opřena ještě další námitkou. Což kdyby prý si NŘ. všimla jiných spisů Komenského, kde není tolik dialogů jako v Labyrintu, to prý by se teprve dopracovala výsledků, jež by její teorii docela oslabily. Hadačství je umění, které bývalo ve velké vážnosti, ale dnes jeho sláva upadá, a zvláště ve vědě se s ním daleko nedojde. Proto my se raději podíváme a přesvědčíme, ať už to stojí nějakou hodinku času. Spočtli jsme tedy zase trpělivě všechna *se* v Komenského Hlubině bezpečnosti (vyd. brněnského), kde není vůbec žádných dialogů, a našli jsme, že mezi 546 případy je správných 484 a odchylných 62, v procentech 89 (88·7) : 11 (11·3), tedy bez 1% poměr zase týž jako v Labyrintu.

Takto tedy vypadá skutečnost a onak tlach.

JEŠTĚ K SLOVU »OBINADLO«.

Způsobili jste mně (a jistě všem českým lékařům, kteří čtou Naši řeč — a měli by ji čísti hojněji, neboť lékařská čeština jest ubohá!) radost odstavečkem na str. 157—158 letošního ročníku Naší řeči. Přicházím také s troškou do mlýna. Lékaři říkají (jak se tomu na klinikách naučili) a říkali již za doby prof. Weisse, prvního učitele chirurgie na české universitě, který přednášel několikráte nauku o obvazu, obínadlo. Lid slova toho nezná, říká obvazkové té látce fáč (etymologii tohoto slova správně vykládáte) nebo ještě ošklivěji »binda« (z něm. Binde) nebo také

»bandáž«, ač se tímto slovem spíše vyrozumívají pásky kýlní (slovo bandáž je původu francouzského, le bandage, od bander, vázati). Mám se slovem »obinadlo« kříž, přednášeje skoro dvacet let na technice nauku o první pomoci, kde se obvazy zhusta vyskytují. Studenti říkají, přes to že užívám jen slova obinadlo, při zkouškách zkomolenin »objímadlo« (snad proto, že obinadlo údy objímá) nebo »obepínadlo« (že je obepíná). V praxi jsem za třicet let a ani od nemocných na klinice nikdy neslyšel slova »obinadlo« — lid už ho nezná, ač je staré. Že je přejato ze staročeského lékařství, jak píšete (byl bych povděčen za doklady podrobnější), vím. Vyskytuje se na př. v rukopise z XV. století »Saličetova ranná lékařství«, který k tisku zredigoval *K. J. Erben* a seznamem a vysvětlením slov lékařských opatřil *dr. Vácslav Staněk* (kniha vydána nákladem Spolku českých lékařů a tiskem dra E. Grégra r. 1867). V tomto rukopise má však slovo to trojí význam: 1. kus plátna (v lat. originále petia), 2. rúška neb obinadlo (to ovšem není stejné!) a 3. obal varlat v šourku (technicky varletnice společná, t. j. tunica vaginalis communis funiculi et testis). Z toho trojího významu se udrželo slovo to pohříchu jen ve významu *jediném;* znamená úzký a dlouhý (15—10 m) pruh mulu, kalika neb organtýnu, jímž se přivazují k ráně léčivé masti nebo vrstvy gázy. Bojím se, při malé lásce dnešních českých lékařů k rodnému jazyku (všimněte si Časopisu lékařů českých, jak se hemží cizími výrazy, kde máme dobré české,*) takže mám dojem, že jsme vydali Lékařský Slovník nadarmo), že i toto slovo vymizí. Lid ho již neužívá. Naděje, že by je lékaři do lidu zase vpravili, je věru malá, neboť lékař, chtěje býti klientu srozumitelný, zpravidla užívá žargonu lidu (fáč, binda), protože ví, že lid zná smysl takových slov, a bojí se, aby se pacient nedopustil chyby, zdraví škodlivé. Ani vzdělaní lidé (studenti techniky) neznají slova toho a při praktických cvičeních a prospěchových zkouškách říkají obinadlu obvazek, ač obvazek (jako obvaz) je pojem širší (zahrnuje mul, vatu a obinadlo). Vidíme tedy na tomto příkladu znova, jak se náš thesaurus jazykový vlivem vzdělání z ciziny (literatury) pomalu, ale jistě nepozorovatelně ochuzuje, zvláště když učitelé lékařství, aspoň většinou, doslova ignorují mateř-

*) To lze vysvětliti nesprávným stanoviskem Spolku č. lék., který kladl při volbě redakce vždy důraz jen na vědeckou kvalifikaci příštího redaktora, ne také na jeho jazykovou způsobilost. Zaměstnaný lékař čte takřka jen svůj odborný list (mimo něj snad jen deník, z něhož, jak známo, každý si řeč jen pokazí); z četby se v něm zakoření chyby, které čte, tak, že pozbude docela smyslu pro čistotu rodné řeči.

štinu v terminologii. — Kořen »vin«, který se skrývá v slově obinadlo, vyskytuje se nezakryt v lékařství (hydrotherapii) v slově »ovinek« (náčinek, obyčejně s chladnou vodou), jímž se ovíjejí hruď neb údy proti zánětu.

D. Panýrek.

CHOROBNÁ UNIVERSITA KARLOVA?

Na Kaulichově domě na Karlově nám. v Praze je deska s nápisem »Ambulatorium pro choroby nervové university Karlovy«. Jeden z našich čtenářů se nás ptá, jak tomu má rozuměti: je-li to ambulatorium pro choroby nervové, jimiž je stižena universita, či pro choroby, jimiž je stižena nervová universita Karlova. Protože »nervová universita« nic není, bojíme se, že universita Karlova má opravdu choroby nervové, pro něž musilo býti zřízeno zvláštní ambulatorium, ačkoli se narodila v době, kdy ještě nebývaly nervové choroby v obyčeji. Náš milý čtenář také myslí, že by to mohlo býti ambulatorium patřící universitě Karlově; ale to by se přece musilo říkati »Ambulatorium university Karlovy pro choroby nervové«?

SLUCHADLO.

V odpolední Nár. pol. z 30. srpna upozornil p. Gabriel Hart na nový podnik Radiojournalu, který umožní svým předplatitelům vyslechnouti každý úterek někde hezky v domácím koutku nebo ve veřejné posluchárně menší dramatický kus nebo úryvek sehraný herci Městského divadla vinohradského. Pan Hart razil pro toto nové zařízení název »*činoherní sluchadlo*« a vzal jej hned v ochranu proti zlým filologickým kritikům: »Sluchadlo?!?! — jaká ohavnost, jaká nová zpotvořenina českého jazyka — zvolají filologové a proklejí otce tohoto nového slova.« Ale to jsou zbytečné strachy. Stejným právem by mohli filologové proklínat pana Harta, že je otcem gramofonu nebo vynálezcem absintu. Slovo sluchadlo bude slaviti za pět let v českém jazyce zrovna stoleté narozeniny. Čteme je po prvé v Musejníku 1829, 2, 89 jako název sluchového orgánu u živočichů, kteří nemají viditelných uší, na př. u velryb. Je to slovo, které, aspoň pokud jde o způsob odvození, nebylo utvořeno špatně, protože příponě -dlo sluší správně význam, o nějž tu jde (nástroj, orgán slyšení). Přes to se slovo sluchadlo v jazyce neujalo, ač filologové proti němu už tenkrát ani slovem nehlesli; jazyk o ně nestál, a tak se dostalo p. Hartovi cti, že objevil po druhé Ameriku. Zaniklé sluchadlo zanechalo však po sobě ještě potomka,

dnes všeobecně známého, který je nebožtíku otci navlas podoben; je to slovo *sluchátko*, které není nic jiného než zdrobnělé sluchadlo, tak jako je zrcátko zdrobnělé zrcadlo, klepátko zdrobnělé klepadlo atd. Obava p. Harta před filology a jejich prokletím byla tedy tak planá jako jeho radost z otcovství nového slova.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Kamil Suchý, lektor jazyka slovenského na Jagiellonskej univerzite v Krakove, lektor jazyka českého na tejže univerzite, doktor filologie a magister slobodných umení na Albertovej univerzite v Král'ovci, doktor filosofie univerzity vo Viedni, člen jazykozpytného odboru Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine atď.: *Základy náuky o jazyku slovenskom. O složených predložkách.* Trnava — 1924. Vydalo nakladatel'stvo G. a E. Bežo. Str. 29 za 5 Kč.

Podáváme čtenářům N. řeči zprávu o tomto spisku, protože, jak se zdá, chce býti počátkem řady monografií, jež by nakreslily celý obraz jazyka slovenského, a protože se jeho obsah týká i nářečí moravských, z části všech nářečí československých. Úplnou nauku o složených předložkách slibuje, až celé dílo bude ukončeno. To je způsob trochu neobvyklý, protože monografie obyčejně bývají základy díla soustavného, ale o dru S. je známo, že se slovenskými předložkami již dávno obírá, a tak se lze domnívati, že tato ukázka podává konečný obraz jeho názorů o složených předložkách, který bude doplněn snad jen některými podrobnostmi a doklady.

Spisek začíná výkladem *o předložkách z pádů (nebo výrazů) předložkových,* jako *okolo, namiesto, počas, navrch* (jeho usadili n. stola), *vôkol* (v. ohníčka), *nakonec* (n. dediny) s 2. pádem, který je vlastně genitivním přívlastkem podst. jména, obsaženého v takových předložkách *(okolo hrdla* na př. znamenalo pův. »kolem kola, kruhu hrdla«). Zde se nám zdá, že S. trochu povrchně chápe rozdíl mezi předložkou z předložkového pádu a původním předložkovým pádem; je to ovšem rozdíl velmi jemný, jejž je těžko v jednotlivých případech vystihovati. Jemu stačí podívati se, jak se výraz, o nějž jde, píše, zdali dvěma slovy či jedním. Slováci píší takové výrazy častěji než my dohromady, a tak S. vidí na př. v sloven. »počas vinobrania« předložku *počas,* v našem »po čas vinobraní« by patrně viděl před-

ložkový pád *po čas (nastred* ve větě »prišli nastred lesa« mu je předložkou, v »prišol na stred mesta« předložkovým pádem); mně se zdá při nejmenším možné, v takových věcech viděti jen pravopisné nedůslednosti.*) *Okolo* mi je předložka, protože v tomto slově necítím, a necítí asi žádný Čechoslovák, jeho původních součástí *o kolo* = »okolo kola«; ale je-li to, co jeden Slovák píše *nastred*, druhý *na stred*, předložka či předložkový pád, nerozsoudí nikdo (odtud právě pochází nestejnost, s jakou takové výrazy píšeme). Vždyť sama míra mluvnického vzdělání mění v takových věcech jazykový cit jednotlivců; člověku mluvnicky nevzdělanému na př. *v lese* je jediné slovo (proto naši předkové tak často psávali i *vlese* a po nich často i spisovatelé z dob probuzenských), kdežto přísný gramatik si snad bude přáti, abychom psali i *o kolo*. V latině se ustálil způsob psáti předložku *cum* před podst. jm. (cum patre »s otcem«) jako slovo samostatné, ale spojovati je se zájmenem osobním, za nímž následuje, v jedno (vobiscum »s vámi«): je to snad důkaz, že Říman tam cítil předložkový pád, zde jediné slovo příslovečného významu? A mluvnický výklad nesmí nedbati chronologie jazykových fakt: kdo ví, kdy v pův. předložkovém pádu *o kolo* přestávali cítiti tuto jeho mluvnickou vlastnost, přestávali si býti vědomi, že to je výraz jako na př. *na kolo*, a začínali cítiti, že to je jediné slovo jako na př. *kolem?* Jediná věc, která by mohla s jakousi určitostí dokazovati, že původní předložkový pád již je příslovcem, byla by nemožnost vyložiti význam, v jakém ho užíváme, z jeho původních součástí podle jejich významu a užívání v době, o niž jde. *Okolo* nám je příslovce, protože předložka *o* — mimo některá ustálená rčení, jako »o prst ovinouti«, v starší době »o stůl posaditi« a j. — již od pradávna znamená něco jiného než »okolo«, což byl její pův. význam, a protože i podst. jm. *kolo* má dnes obyčejně jiný význam, než jaký vidíme v slovech *okolo, kolem*; ale lišíme-li pravopisně na př. *do kola* (na př. vstoupiti do kola) od *dokola* (na př. běhati dokola), není to ještě důkaz, že náš jazykový cit tyto mluvnické různosti opravdu cítí, anebo že na př. žák, který napíše, jak o posvícení v hospodě tancovali do kola, cítí při tom opravdu něco mluvnicky jiného než my, kteří jsme poslušni Pravidel. Vždyť se beztoho u podobných výrazů, méně obvyklých, často teprv do nich musíme podívati, chceme-li jich býti poslušni.

Také pohřešuji v této části zmínky o rozdílu mezi příslo-

*) Připomínám, že nářeční doklady přepisuji spisovnou slovenštinou.

večným a předložkovým (nebo předložce podobným) významem takovýchto výtvorů, jenž je dosti poučný pro vývoj předložkového genitivu vůbec (pokud ovšem není předslovanským ablativem, jako na př. u předl. *od, z, s). Okolo* na př. je i příslovce (chodil okolo) i předložka (chodil okolo sloupu). O některých věcech podřízenějšího významu, na př. o tom, co jsou vlastně slova jako *napred, vopred* (č. napřed, vpřed), která se v sloven. nářečích také objevují jako předložky s 2. p. (8: raz beží napred neho jedna dievka; vopred neho bol medveď), nebudeme se šířiti (srv. 8, 97 n.).

Příslovce vzniklá z předložkových pádů se pojívají s jinými předložkami, a tak vznikají výrazy, v nichž podle jejich původu jsou *předložky složené* (9 n.). Tak se výraz *zpamäti* (zpaměti) spojil s předl. *na* a vzniklo *nazpamäť* (nazpaměť, v. 6, 192), pod. vzniklo z *opravdu* (pův. *o pravdu) doopravdy,* na Moravě také *naopravdu* (Kašík, Rozpr. III. tř. Č. ak. 26, 85, Béňa v Nár. l. 1915, č. 197, 10 c), v jižních Čechách místy *zůpravdy* (se stč. zdloužením za předložkou, v. 4, 173; tak Holeček, Naši 5, 478; 7, 186 v. zopravdy 6, 49; 147, zůpravďovský 7, 268, doubleb. zupravdy Gebauer, Hist. mluv. 1, 235, také u Mor. Krumlova, Kott, Př. 1, 520) a z toho v jižní Šumavě s další předložkou *dozůpravdy* (Weiss v Nár. pol. 1924 č. 123, 2 c; také v nář. hornoblanickém *dozupravdy,* Vydra, Práce z věd. úst. univ. Karlovy 3, 89). Z pův. *v jedno* je sloven. *vedno* (dohromady, ob. pohromadě) a z toho *dovedna* (dohromady), z pův. *za jutra* je stč. i sloven. *zajtra* (zejtra, 5, 177), z toho sloven. *pozajtre* (pozejtří) a dále *popozajtre.* K příslovci *včas (v čas)* vzniklo *zavčas* (v slovenštině ob. »časne«, také v složitém výraze včas ráno, včas rána) a také *zavčasu.* Je zajímavé, jak čeština i slovenština takovýmto výrazům dávají nestejné pádové koncovky, řídíce se předložkou první nebo druhou; patrně při tom rozhoduje, která z předložek se hlásí jazykovému vědomí s větší určitostí a silou. My jako Slováci říkáme *doopravdy,* protože v slově *opravdu* předložky (pův. *o pravdu)* dávno vůbec necítíme; v *nazpaměť, nazpamäť* (na z paměti) zvítězila předložka první, protože účel učení, aby se žák naučil na odříkávání z paměti, převládal nad představou, že to má býti z paměti, ale říkáme, že někdo byl odsouzen *nadosmrti,* protože převládá představa míry trestu, vyjádřené ve výrazu *do smrti.* Slováci říkají *zavčas* i *zavčasu,* protože významové odstíny »v pravý čas« a »dokud je pravý čas« mají asi stejnou váhu (vždyť *zavčas, zavčasu* má týž význam, co měl původní prostější výraz *včas);* dr. S. vykládá

rozdíl mezi *zavčas* a *zavčasu* snad trochu uměle, praví-li »keď chceme povedieť, že sa niečo stalo za doby, keď bolo včas, povieme, že sa to stalo zavčasu; keď chceme vysloviť, že sa to stalo za dobu, keď bolo včas, povieme, že sa to stalo zavčas« (9). Také vedle *zůpravdy (zupravdy)*, o němž jsme se zmínili, je hornoblanické *zupravdu* (Vydra, t. 127), snad proto, že vliv základního slova *opravdu* zvítězil nad mocí předložky *z*.

Další část výkladu se týká *předložek spojených s po-: ponad, popod, popred, poza, popri, pomedzi, pomimo, povedľa, poniže, povyše* a p., jaké nalézáme také v moravských krajích valašských a v nářečí lašském. Proti posavadním výkladům, které v *po-* těchto předložkových tvarů vidí předložku *po*, jak ji známe z předložkových výrazů jako *po břehu* a p., vidí v něm dr. S. předponu, jaká je v slovech jako *poučiti, poučení, pozdvihnouti;* val. *pomezi,* sloven. *pomedzi* by podle něho nebylo vzniklo sloučením předložek *po* a *mezi (medzi)*, jako *nado* v *nadosmrti* sloučením předložek *na* a *do*, nýbrž byla by to složenina jako *pokrok, póstup, postoupiti* atd. A předpona *po-* zde měla podle dra S. pův. význam »trochu« (jako *pozdvihnouti* je »trochu zdvihnouti«); ten význam prý se ovšem mění ve význam »blízko« a předložka s předponou *po-* pak snadně nabývá významu jaksi neurčitějšího (o něco výše jsme ovšem čtli, že slova *poučiť, poučenie* mají význam obmezenější a určitější než *učiť, učenie*). Na př. *za* má význam »vůbec za . . .«, *poza* »trochu, blízko za . . .«, což může býti stejné i s »kdesi za . . .«, někdy také »přímo, hned za . . .«

Přiznávám se, že mne tento výklad nepřesvědčuje. Jsou mezi předložkami s *po-*, jež S. uvádí, opravdu i některé, u nichž asi má pravdu; ale to jsou předložky, jejichž nepředložkový původ je až příliš zřejmý a jež patří spíše k slovům, u nichž *po-* opravdu bývá předponou. My říkáme vedle *blíže, dále, výše, níže* také *poblíž, podál, povýš, poníž* (*poblíže* atd.) a také pojíváme tato příslovce s gen. jako předložky (poblíž města a p.); zde skutečně předpona *po-* dodává slovu významu jako »trochu, dosti, nějak« a p. Ale ve spojeních *po-* se starými předložkami takového významu nenalézám. *Ponad* může znamenati místo nad něčím podle okolností blízké i daleké; čtu-li na př. u Timravy, jak pan notář pohlédl na předvolanou ženu vážně »ponad okuliare« (Ťápovci, ve Sbírce souvislé čet. šk. 46, 138), šel pohled blízko přes okuláry, ale těší-li se u T. J. Gašpara slovenský námořník na východ hvězdy, »čo ponad vojenný hluk zeme už-už posiela znak našim ňádejam« (Slov. Pohľ. 38, 81), nelze o sku-

tečné blízkosti mluviti. A jaký je rozdíl mezi »vůbec nad« a »kdesi nad«, z výkladu dra S. nevyrozumíváme.

Nejsem Slovák, ani Moravan z kraje, kde takové složené předložky žijí, dr. S. také ne; schází nám oběma pro ně cit. Ale Ant. Kašík v Rozpr. III. tř. Č. ak. (č. 26) popisuje své rodné nářečí středobečevské; tam také mluví o tomto *po-*. Vykládá (85) o složené předložce *z-po-za* (o takových složitých tvarech v. níže) takto: »Základní předložka *za* znamená místo, za kterým něco je, za kterým něco se děje — význam klidu: za horou, za kopcem, za stromem; předložky *z* užívá se k naznačení, že děj odněkud vychází: jdu z domu, z města; tak i jdu z zahory, z zastromu; předložka *po* udává pak způsob, jakým se to vycházení děje: jdu po vodě = podle vody, po stěně atd., děj šine se tedy blízko něčeho, po povrchu; *po* tedy modifikuje význam předložky *z; z* samotného užívá se o vycházení děje z nitra, *zpo* o vycházení děje z za něčeho a podél něčeho, po povrchu«. Kašíkovo *zpo* je nezřetelné a snad přímo tisková chyba m. *zpoza;* to asi je příčina, že dr. S., jenž spis Kašíkův zná a toto místo i cituje, nepostřehl, podle mého soudu, zdravého jádra Kašíkova výkladu.

Zdravost tohoto jádra je v tom, že se součást předložkové skupiny patřící ku předložkovým výrazům místním vykládá z jejího místního významu. Předložka *po* dodává své skupině významového odstínu ukazujícího na pohyb po prostoru naznačeném ostatními částmi výrazu, může to býti a obyčejně bývá prostor blízký, ale nutné to není. Tak na př. v Hviezdoslavových poznámkách o mlýnské práci čteme větu »vodu na mlyn vedú priekopou, t. j. korytom poza dedinu umele pripraveným«, strouha je udělána podél dědiny a za ní (Slov. Pohl'. 38, 160); Svatopluk »... dovolil Maďarom pásť poza Tisu svoj statok (dobytek)«, pásli za Tisou, podél ní (Pauliny-Tóth, Trenč. Matúš, úv., 19); »plúžil sa povedl'a chodníka«, vedle ch., jeho směrem (Slov. Pohl'. 39, 73); dívá-li se kdo »ponad okuliare«, po česku přes okuláry, dívá se prostorem nad nimi, Gašparova hvězda našim nadějím posílá znamení prostorem válečného hluku vycházejícího ze země; v dokladu dra S. z Timravy lidé »prechodia sa popod okná«, po prostoru pod okny, u Dobšinského vykopali »popod prah jamu« a »truhlu popod domový prah prevliekli«, t. udělali jámu prostorem pod prahem a truhlu jím provlékli. Atd. Z dokladů posledních je viděti, že výrazy s přidanou předl. *po* bývají i zbytečně důkladné, že *po*, které někdy dobře doplňuje obraz, jinde se stává zbytečným, jeho pravý význam se otírá a přidaná předložka

se stává spíše znakem předložky mechanicky přenášeným než podstatnou, významnou její částí; Bartošova věta »pomezi nohy mu vběhl« není nic jiného než západočeské »mezi nohy m. vb.«. To jsou zjevy, které v dějinách jazykových stále vídáme; a S. také v oddíle o předložkách složených ještě s předl. *z* ukazuje, že na př. sloven. *zpomedzi* bývá totéž co řídké *zmedzi*, *zponad*, *zpopod*, *zpopred*, *zpoza* totéž co *zpod* atd. Proto mám za možný výklad, jehož možnost také S. naznačuje, že předložkové *pokraj*, *pokonec* (ona klesá pokraj háju; princ stanul pokonec jej hlavy) není než předložkové *kraj*, *konec*, rozšířené o *po-* podle jiných předložek téhož tvaru. Ale tyto složeniny s *po-* mívají obyčejně zbytek původního *předložkového* významu té části, která dru S. je předponou s pův. významem »trochu«: užívá se jich především o trvalém pohybu v prostoru naznačeném druhou předložkou, ne o pohybu do něho. Kukučín v povídce Súsedia (v 8. sv. Sobr. spisů) vypravuje o mladém krejčím, jak se rád procházel pode zdí u svého domku (naproti bydlelo hezké děvče); kde se říká, jak tam šel, je pouhé *pod stenu* (66, 70), ale za naše »pod stěnou«, kde se vypravuje, jak po svém chodníčku chodil, je vždy *popod stenu* (35, 45, 82). A složeninám s *po-* tak rozumíme i v dokladech, kde se nemluví o pohybu, nýbrž o klidu v prostoru (na otázku »kde?«), na př. když studentík mamince povídá o módních košilích s tvrdým límečkem a vykládá, že taková košel'a i na prsiach je tvrdá, i *poza päste* (t. 15).

Tyto předložkové tvary s *po-* se pojí většinou se 4. p. Jsou to z největší části předložky, jejichž nesložený tvar řídí 4. nebo 7. p. (nad, pod, pred, za, medzi), a 4. p. je oprávněn významem pohybu nějakým prostorem; ale z Dobšinského má S. vedle věty »len raz mihnul som *ponad* tú postel'« také »a mihne len tak v povetrí *ponad* tou postel'ou«. Kde má základní předložka pád jiný, nalézáme jej i u složeniny; tak u Dobšinského »žena nastokla (nastrčila) hrnce na koly v plote jeden *popri* druhom«, *povedl'a* má jako *vedl'a* 2. p. v dokladě výše uvedeném (pov. chodníka). Tak by se pojilo s 2. p. i *pomimo* (jako v slovenštině *mimo)*; a stejně ovšem i *poniže*, *povyše*.*) Z toho viděti, že převládá v představě význam předložky základní.

V následující části vykládá S. *o předložkách spojených s předložkovým pádem*; podle mého soudu by sem patřily i předlož-

---

*) Genitiv u n i ž e, v y š e je asi pův. gen. srovnávací; srv. doklady jako: vyjdeš prejsť (projíti) sa vyše dediny Kuk. 8, 5, ten (dom), čo hneď vyše Jurkovho stojí 34. U m i m o je asi gen. místo pův. akus. napodobením předložky k r o m e.

kové složeniny s *po-* (mimo *poniže, povyše),* S. však v nich, jak jsme viděli, nepokládá *po-* za předložku. Nejčastějším dokladem je spojování předložkových pádů s předl. *z,* které je známo po celém území československém z předložky *zpod* (vylezl zpod postele, zpod stolu, vlasy se derou zpod klobouku); zde vidíme také, že řídící předložkou jako výraz nejdůležitější části představy je *z.* S. uvádí doklady podobných slovenských předložek *zpred* (ztratil sa mu zpred očú), *zza* a *zoza* (jen v lidové mluvě, na pr. lesník sa prizeral zza buka), *zmedzi,***) *znad* (skydnú lživí bozi *znad oltára,* Hviezdoslav), *zpred, zniže;* ale obyčejný tvar jejich je ještě rozmnožen předložkou (podle S. předponou) *po,* tedy *zpopred, zpoza, zpozad* atd. (tá mu zpopred očú zmizla a p.). Také takové tvary nalézáme v nářečích valašských a lašských. S. u těchto předložek mluví stále o jejich významovém »protikladu«, kterým mu je jednak klidné trvání v místě naznačeném konečnou předložkou, jednak pohyb k němu, a pečlivě zaznamenává doklady, které mu tyto různé »protiklady« potvrzují (na př. v pohádce se kdosi podíval *pod postel',* viděl tam pěkné děvče, zavolal je a ono vyšlo *zpod postele,* což by podle jiného dokladu mohlo zníti i *zpopod postele*). To je podle mého mínění zbytečná učenost. Řekneme-li o někom, že vylezl »zpod postele«, je v našem vědomí jen ta představa, že pod postelí byl; že tam vlezl nebo jinak se dostal, to se nám rozumí samo sebou.

Jiných dokladů spojených předložek je málo; odečteme-li předložky typu *popod, zpod, zpopod,* které (mimo naše jediné *zpod*) jsou zvláštností nářečí slovenských, valašských a lašských, je jich v slovenštině asi tolik, co v češtině. Ze Sládkoviče uvádí S. doklad, v češtině nemožný, »hej, vy rybári *od ponad* Zvolena«, z Dobšinského (z nářečí kraje na jih od Nitry) *ceskrze* (cez + skrze). Toto *ceskrze* snad je spíše příslovce (jako č. naskrze, veskrze), ne předložka; aspoň se zdá, že *hlavu* v dokladě (ten istý rozpálený kutáč [pohrabáč] do toho jednoho oka mu vrazily a ním ven a konec koncom ceskrze hlavu prepálily) je předmět přechodného slovesa *prepálit'* (naskrz mu hlavu propálily). Jungmann má od Kollára divnou složenou předložku *kedle* (sedla si

---

**) Havlíček popisuje v Obr. z Rus (Quis 2, 77, Kočí 1, 69) obřadné pozdravy ruských kupců; čteme tam m. j.: »Moje pačtěnije!« line jim při tom jak lehký zefír z mezi vousů. Obrazy z Rus pocházejí z doby Havlíčkova horlivého studia jazykového; netroufáme si rozhodovati, znal-li zmezi z lidové mluvy svého domova, či byl-li to ozvuk na př. mrus. zmežy, sloven. zmedzi, pol. spomiędzy, snad i franc. d'entre, či napodobení ob. č. zpod. Pokud víme, složená předl. zmezi je v Čechách neobvyklá, ale každý Čech jí rozumí.

kedle něho); nikdy jsem jí nečetl v slovenském spise, Slovákům, kterých jsem se na ni ptal, byla úplně neznáma, ani S. o ní nemluví. Ale rádi bychom se byli dočtli u něho poučení o slově *oproti*, které jako předložku i příslovce (jako č. *naproti)* v slovenských knihách dost často čítáme a o němž pořád ještě nevíme s plnou určitostí, je-li to opravdu lidové slovo slovenské či nic (v. 4, 275; 307; 6, 40; 192). I leckteré slovo jiné by se bylo mohlo ve spisku S-ého objeviti; tak sloven. *naporúdzi* (mor. naporúzi »po ruce, pohotově«, *naponáhle, naozaist,* č. *poznenáhlu, poznovu, naprodruhé)* a j.; srv. jmenovaný Kašíkův spis 85 (tam je řeč také o mor. *v nádbě*, což, jak teprv nyní vidíme, již Kašík krátkými slovy vyložil jako my 6, 270) a ve spisu Vydrově str. 88.

Hojnost dokladů v této části není všude stejnoměrná; v prvních dvou jejích oddílech jimi S. na rozdíl od oddílu třetího dosti skrblil. Také s rozdělením celé té části se nedovedeme dosti spřáteliti, z příčin, které jsme naznačili a jimiž jsou naše odchylné názory o rozdíle mezi předložkovým pádem a příslovcem z něho vznikajícím i o S-ého »předponě« *po-*. Ale uznáváme rádi, že S. zvláště výkladem o předložkových složeninách s *po-* a *z-* podstatně rozmnožil posavadní naše doklady těchto zajímavých věcí. Co se rozdělení samého týče, snad by bylo bývalo nejlepší, kdyby byl bez velikých učeností rozdělil látku na výklad o předložkových složeninách 1. s *po-*, 2. se *z-*, 3. o ostatních. Snad by byl pak spíše dospěl poznání, že právě ty »ostatní« příklady jsou starší, rozmanitější, poučnější než ty zuniformované složeniny s *po-* a *z- (zpo-)*, a nebyl by se k nim zachoval tak trochu macešsky.*)

---

*) Mezi z p o d a jinými složenými předložkami v češtině je rozdíl, který asi je původní. Z p o d můžeme spojovati s kterýmkoli jménem, u kterého vůbec lze mluviti o pohybu z prostoru pod ním: lze mluviti o pohybu zpod stolu, zpod postele, zpod svícnu, zpod vozu, zpod skály atd. Ale všecky jiné výrazy se složenou předložkou jsou slova ojedinělá, podle nichž bez násilí nelze nových výrazů podobných tvořiti pouhým napodobením: říkáme, ze někdo byl odsouzen nadosmrti, ale nikdo neřekne podle toho na př., že si něco vydlužil nadovečera, že mu někdo dal kabát nadoroztrhání atd. To znamená, že mimo předl. z p o d složené předložky vznikají u nás tak, že se hotové příslovce utvořené předložkovým pádem pojí s novou předložkou právě tak, jako se může s předložkou spojiti příslovce jiného způsobu. Jako na př. ku příslovci j e d n o u spojením s předložkou vzniklo n a j e d n o u, p o j e d n o u, tak z d o s m r t i, z p a m ě t i vzniklo n a d o s m r t i, n a z p a m ě ť (jak kdo původní nebo odvozený výraz píše, je jazykozpytci docela jedno). Z p o d je výjimka a již tím se stává podezřelým. Zdá se mi, že z p o d není svým původem skutečnou předložkou, nýbrž patří k praslov. příslovci 'j'zpod', o němž jsem mluvil 8, 98; předložkou by se bylo stalo teprv, když vznikla předložka p o d (z pův. jména podst.). Rozdíl mezi češti-

V části následující (23 n.) čteme *o zdvojených předložkách* v slovenštině. Máme je také v češtině, na př. říkáme-li *seshora* (zezhora), *zezdola, zez Plzně* m. shora, zdola, z Plzně; základ jejich je v tom, že se předložkový pád tak cítí jediným slovem, až předložka pozbývá plného významu a přidává se tedy znova. Takové zdvojeniny jsou zejména ve východní slovenštině časté (zos stěny, zoz levej nohy, chodil zos princom, zoz Peštu, vov snehu atd.). Objevují se podobné zdvojeniny i v složeninách slovesných, jako když se říká *sesmeknout se*, na Moravě *sezdati* (oddati snoubence), *zezouti (obouti* ukazuje, že *z* v *zouti* je předpona), sloven. *sosňať* (sňať) a p.; jejich původ je ovšem docela obdobný.

Na konec přidal S. ještě několik slov o předložkách, které vznikly změnou původního mluvnického významu a spojují se zase s předložkami (jako *zprostred, doprostred, naprostred).* Mluví o tom, kterak u nepův. předložek jako *kraj (světa), vrch (stola),* spojují-li se s novými předložkami, vzniká »t. zv. atrakcia, pritiahnutie, t. j. predložka neviaže sa s podst. m. *kraj, koniec, stred, prostred, vrch* a p., ale sa viaže so slovy, ktoré pôvodne boly ich podradenými prívlastkami« (27). Zdá se mi, že zde není nic jiného než u ostatních složitých předložek: pád podst. jména se řídí nejdůležitější předložkou. Říká-li se sloven. *na vrch hlave* (i č. na vrch hlavě), *ku kraj moru*, není to nic jiného, než říkáme-li *zpod postele* a p. K sloven. *od kraj sveta* zasluhuje zmínky, že tak říkal také Chelčický (Postila 12a) a Řehoř Hrubý z Jelení (Petr. 64b = 1, 51).

Škoda, že dr. S. nepověděl čtenářům skoro nic o složitých předložkách v jiných jazycích slovanských; zmiňuje se (20) jen o malorus. *zapôd* (z. boky sja vzjaty »za místo pod boky se vzíti«), a to jen v citátu z Bartošovy Dialektologie. A u Miklosiche (Vergl.

---

nou a slovenštinou (s valaštinou a laštinou) je, že čeština vzoru, který v ní vznikl starým slovem z p o d, nenapodobila jinými novotvary, jako je sloven. z n a d, z m e d z i atd. Také složené předl. s po- se mi v té míře, v jaké je má na př. slovenšťina, nezdají praslovanskými.

Od vlastních složených předložek se liší podobné složeniny, které pův. měly význam příslovečný a teprv časem jej někdy (ne vždy) měnívají v předložkový; druhá »předložka« v nich pův. byla samostatnou předložkou. Tak na př. č. veskrze, naskrze, skrz naskrz (také Kukučín 8, 94: on stal sa skrz na skrz oddaným synom svojej materi), naproti, sloven. ceskrze, oproti (je-li to, jak se opravdu zdá, slovo v slovenštině lidové), okrem. Naskrze na př. vzniklo z příslovce skrzě (na př.: roztiehše [= roztáhše] jeho [Kristovy] rucě... hřěbími [= hřeby] skrzě probichu [= probili] Vít. A. 24a) právě tak, jako najednou, nazpaměť z jednou, zpaměti, t. spojením příslovečného výrazu s předl. na.

gr. 4, 251), jehož se dovolává Bartoš, byl by našel zajímavé obdoby k úkazům slovenským a moravským, o nichž mluví a jež by jeho čtenáře byly zajímaly. Miklošich vykládá význam předložky *po-* ve složeninách předložkových jako (po něm) Kašík a uvádí doklady složitých předložek ze všech jazyků slovanských (mimo jazyk církevní, jehož památky nejsou dosti lidové a původní, abychom v nich doklady očekávati mohli); skoro všecky patří ke složeninám s *po-* a *j'z- (z)*. Předložky s *po-* mívají v maloruštině instr. místo v slovenštině obvyklého akus. (popôd vôknamy = sloven. popod okná). Miklosich uvádí také obdoby cizí. Tak na př. zvl. francouzská řčení *de parmi* (= sloven. zmedzi, zpomedzi), *de devant mes yeux* (zpred, zpopred mojich očú), *il passe par derrière le théâtre* (poza divadlo) a p. Bylo by možno ukazovati i na některá rčení staroindická, výrazem různá, ale shodná jejich psychologickým základem; líčí-li na př. védský kněz, jak se ranní záře (Ušás, Jitřenka) blíží přes domy tak, že podst. jm. znamenající domy dá do ablativu a přidá předložku znamenající »nad«, je to v podstatě totéž, jako když Slovák řekne »znad, zponad domov«. A ještě více obdob bychom shledali, kdybychom se podívali na staroindické složeniny sloves s předponami; našli bychom na př. složeniny, které bychom my asi napodobili složeninou *s-při-cházeti se* (= scházeti se), při nichž ovšem nesmíme zapomínati, že slovesné předpony pův. byly samostatnými příslovci, která ještě v nejstarších stind. památkách mohou státi oddělena od slovesa, takže ona stind. složenina vlastně pův. znamenala asi tolik, jako kdybychom my řekli »dohromady k (sobě) jíti«.

O slovenštině p. dra S. mluviti ovšem nenáleží nám; není to naším úkolem a neznáme slovenštinu tak, jak by bylo k tomu třeba. Zbytečným bohemismem se nám zdá, píše-li *ten ktorý* (5, 13), už proto, že bychom tomuto výrazu rádi v češtině samé odzvonili (7, 133); snad je *ten istý* slovenštější než *tenže,* v němž se mu zalíbilo, ale nebudeme se o tom šířiti.

Jedné věci nedovedeme zamlčeti: že by měl býti pan dr. S. trochu hospodárnější. V dvouarchové knížce je 5 str. úplně bílých, 3 vzadu a po jedné za titulem a za stránkou s poznámkou »Všetky práva sú vyhradené« (jako by jich nechránil zákon sám). Tisk je zbytečně řídký (na stránce asi stejně veliké jako je naše o několik set písmen méně než na našich předních stránkách), citace spisů, z nichž se uvádějí doklady a jež se často opakují, zbytečně široká (a při tom člověk teprv musí hledati, které vydání n.př. Sládkoviče se cituje), výklad u předložkových sdruženin se *z-* se

opakuje skoro týmiž slovy, k textu o 24 str. podává se dvoustránková rekapitulace: toho všeho by mohlo býti méně, a tisk je dnes drahý. Oč by bylo úspornější a pohodlnější, kdyby prameny, z nichž budou doklady, byly třebas jen v prvním sešitě sestaveny a kdyby se k nim odkazovalo zkratkami Kuk., Sládk. a p.!

Z.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Ve Sborníku Matice Slovenskej (1924, 2) je výklad J. Zubatého o slově podlý, podle něhož by to nebyla odvozenina předl. pod, jak se soudívá. Tvaru tohoto v starší češtině vůbec není, objevuje se s významem ‚mravně nízký' teprv v době probuzenské a je to podnes slovo spíše spisovné. Zato již v starší době je podlejší, příd. jm. ku příslovci a předl. podlé, podle (jako zdejší, nynější, včerajší-včerejší atd.), jež znamená pův. ‚vedlejší, sousední' (posud prý se v Přibyslavi a místy na Chrudimsku tak říká o obyvatelích sousední obce, sousedního domu, bytu). Jako na př. vedlejší ulice může býti i ulice méně vynikající, ne jenom sousední, nabývá i slovo podlejší v době starší a podnes místy na Moravě a zvl. na Slovensku významu něčeho podřadného, málo cenného a p.; podlejší větve jsou v. vedlejší, slabší, jež se mohou uřezati, pod. se mluví o p. šatech, polích, obilí a j. V slovenštině se pro podobnost koncovky s komparativy vyvíjí i význam komparativní; Kukučín na př. jednou vypravuje o cikánce, která »našla« krocana těžšího než p. (malý, menší) beran, jinde zase o dvou mužích, kterým byl donesen dvojí oběd a kteří si nechali ‚podlejší', t. skrovnější z nich, na večer. I o lidech z nízkých, málo vážených vrstev se tak říkalo v Čechách a říká na Moravě i na Slovensku. Podobné osudy mělo slovo podlejszy v polštině; ale tam je viděti vývoj, kde je řeč o lidech, k významu ‚mravně nízký', slovo to se cítí již jako komparativ a vznikl k němu s tímto významem i nepův. positiv podły. A toto slovo s tímto významem se dostalo poč. min. stol. z polštiny do našeho písemnictví a z něho vniká i do denního hovoru (snad se s ním vlivem českým i polským děje totéž i v slovenštině, kde je v nové době také často čítáme). Rus. pódlyj, se stejným významem časté v novém písemnictví, musilo by při tomto výkladu pocházeti z polštiny (asi maloruským prostředím).*)

Nár. listy vytiskly 13. září tento zajímavý doklad, jak vznikají ku příjmením rozlišovací přezdívky (z nichž v starších dobách pak vznikala i nová příjmení). »Jiráskův rod v Hronově jest velmi rozvětven: v přítomné době počítá se v Hronově 78 rodin Jirásků a počet jich členů tvoří as 10% všeho obyvatelstva. Mistr Alois Jirásek má v Hronově ještě

*) Čtenářům bychom byli velmi vděčni za zprávy, kde žije slovo podlejší (a snad i podlý) v mluvě lidové a s jakým významem.

bratra Adolfa, řezníka, a sestru Boženu, provdanou Habrovou. Je přirozeno, že tak velký počet Jirásků v jednom městě má řadu originelních přezdívek a v Hronově jsou proto více než Jiráskové známi: Macánek, písař, sítko, mordié, hamburák, dvorský, pfeferlandský, padolský, hospodář, hedvábný, neřád, Loučka, ostrohorský, Gočalk, unhofský, drandr-jitrnička, indián, lucký kánický, ořechovský, héra-vorhemetka, šulcák, chalpecký, šulitár, babylonský, pláteník, stavský, cihelnický, máček, apretér, špulák, muchtar a j. Všichni tito jsou Jiráskové, ale dopťati se na ně možno jen podle těchto přezdívek.« —Zch.—

Nové číslo »Věstníku Jednoty Svatopluka Čecha na povznesení jazyka a písemnictví českého« (na r. 1924) podává několik článků známých našich pracovníků. Antal Stašek napsal »Hrst myšlenek o životě a o slovesném umění«; vychází od protivy mezi stálým pohybem, stálou změnou všeho, co jesť, na straně jedné a věčnou nezměrností, již lidský duch hledá pod touto nestálostí, na straně druhé, a připojuje úvahy o umělecké práci slovesné. Maryša B. Šárecká v článku »Spisovatel a jeho mateřská řeč« vykládá o rozporu, v němž se ocítá spisovatel, má-li a chce-li dbáti práv spisovného jazyka a při tom na př. v řečech osob, jimž dává mluviti, zachovávati ráz skutečné mluvy lidové. Mluví o nutnosti, aby vznikala slova nová pro potřeby knižního jazyka; napsala několik vět, jež podpíše každý přítel zdravého pokroku. »Není důvodu, proč by český jazyk knižní nemohl se výrazově rozšiřovati a obohacovati. Proč by neuvedl spisovatel do své řeči některých slovanských výrazů, které dají se dobře přizpůsobiti našemu jazyku a zapadnou lehce do jeho ustáleného slovníku? Při tom musí však opatrně proplouti úskalím a rozeznávati správně mezi zdravým obohacením řeči a slovním nedochůdčetem, které je předem určeno k zániku. Důležito je nejenom, aby byl nový výraz krásný a líbivý, ale aby také vyjadřoval určitý pojem, a to buď věci konkretní anebo něčeho abstraktního, co lze přesně definovati, zkrátka aby nebyl pouhou obměnou jiných slov s jinou koncovkou... Obyčejně svádí spisovatele k tvoření nových slov přemrštěná snaha po originalitě. Kdyby si však uvědomil, že největší originalita je v největší prostotě, a že život lidský a příroda, ač v podstatě věčně stejné, jsou nejčistším zdrojem pravé originality, nesbíral by tyto střípky mušlí na břehu mořském, a šel by pro ně hlouběji. Slovní krásu a kouzlo originality nalézti lze i v prosté řeči lidu, k níž spisovatel nepřidává nic svého... I vulgarismy městské řeči mají svůj půvab přirozenosti, jsou-li zachyceny mistrným perem.« Pí. Š. by si přála, aby se i u nás vytvořilo forum, »které by bylo autoritou v tomto oboru, jako v Paříži je jím Akademie, která prostě buď dá novému výrazu svou sankci anebo jej zamítne.« Mezi Paříží a Prahou jsou ovšem rozdíly, o kterých se nebudeme šířiti; my bychom zatím byli rádi, kdyby se v Praze ujalo přesvědčení, že by neškodilo, kdyby každý spisovatel znal alespoň pravopis a mluvnici svého jazyka.

— Sylva Jiří Karlík ukazuje doklady z Čechových básní, »Jak Svatopluk Čech předvídal a předpověděl svobodu a samostatnost naší vlasti«, Ferd. Strejček podává ukázky prosebných a jiných dopisů, jež Čech dostával a se vzácnou pečlivostí ukládal (»O dopisech, jež psány básníkovi«). O bídě našeho spisovného jazyka a potřebě, aby jí bylo pomoženo, píše Jan Mašín (»Cesta k nápravě«). Při tom se mu stala nehoda, že ve věstníku jednoty »na povznesení jazyka a písemnictví českého« pochválil také »Naši řeč«, což jeho příspěvku vyneslo tuto poznámku redakce: »Úsilí našeho sdružení je starší, od r. 1913. Zápas o hmotné prostředky nepřál nám však, abychom byli mohli založiti časopis rozměrů a rázu »Naší řeči«, jejíž vědeckou hodnotu plně uznáváme, třeba bychom nemohli souhlasiti se všemi detaily ani vždy s taktikou jejího postupu«. O stáří úsilí o povznesení českého jazyka se nebudeme příti; čtli jsme někde, a snad to bylo ve »Věstníku« samém, na př. o podobném úsilí filologa z 14—15. stol. (jmenoval se Jan Hus), nemluvíc o podobném úsilí jednotlivců a sborů pozdějších. Ale k poznámce samé bychom měli také poznámku. Kdo je vlastně »red.« tohoto Věstníku? Obraceli jsme jej na všecky strany a nikde jsme se toho nedočtli. Je to nedostatek asi takový, jako když jsme (8, 65) nevěděli, kdo je »Jednota Svatopluka Čecha«, jíž se dovolává prof. Strejček v pamfletu vydaném touto Jednotou proti nám. A je přece vždy dobře, ví-li ten, komu se co vyčítá, od koho výčitka pochází; alespoň také ví, má-li či nemá-li si z ní co dělati. »Venkov« 6. července ve zprávě o Věstníku také dal prof. Mašínovi na naše útraty na pamětnou (»prof. Mašín při tom zdůrazňuje až příliš zásluhy »Naší řeči«, ač je známo, že nepronikla v nejširší vrstvy a nesplnila toho, co bylo od ní zprvu očekáváno — je to ‚captatio benevolentiae' pro druhé vydání Mašínova ‚Sborníku' [čti Slovníku], o němž se na tomto místě ještě zmíníme?«); ale tu víme, že to psal pan dr. Václav Brtník, a víme také proč.

V Českém lidu (XXIV, 10) vykládá J. Fiala podle pamětních knih kutnohorských o slově »král«, jehož se v nich užívá velmi často jako pojmenování cidičů stok, a dodává, že se původ a význam toho slova snadno vysvětlí, zaměníme-li počáteční písmeno slova král sykavkou. To by byl ovšem výklad nesprávný; české pojmenování cidičů stok slovem král je jen překlad posměšného latinského názvu »rex cloacarum«. Slovo král je v tomto významě doloženo v slovníku Jana Vodňanského řečeném Lactifer z r. 1511: cloacarius qui cloacam facit vel purgat, král (Geb., Stč. sl. 2, 126).

HOVORNA.

BEKANY (8, 219). K našemu výkladu tohoto slova poznamenává p. red. Fr. Sekanina, že v jeho rodném kraji na Plumlovsku pod Drahanskou vysočinou říkají zašpiněným dětem »bakaný«. Tvar tento by bylo možno pokládati za pouhou hláskovou obměnu tvaru »bekaný« způsobenou t. zv. stejněním

(harmonií) sousedních samohlásek jako v čes. kamarád z Kamerad, ťaras z terasse a p. Ale byl by možný i výklad jiný, na nějž upozorňuje p. Jančařík z Nemile u Zábřeha poznámkou, že se v sev. Moravě v dětské řeči místo čes. 'e' říká s výrazem ošklivosti 'a'. Mohlo tedy moravské bakaný vzniknouti i přímo z tohoto citoslovce týmž způsobem, jakým jsme vyložili původ čes. bekaný (z 'e' a 'e'aný). S tím se shoduje i výklad J. Húska v Slovanském sborníku Pastrnkově (str. 159), v němž se dočítáme, že v Nové Vsi u Uher. Ostrohu žije toto citoslovce 'a' přímo ve tvaru bak (nechoď ťam, je to bak, je to bakané). Změny 'a' — 'ak — bak a p. se vykládají snadno t. zv. hláskovou substitucí (nahrazováním podobnou hláskou), která má důvod v nepřesném vnímání a napodobení artikulace. — Že by se původ slova bakaný měl hledati v lat. paganus (= venkovan a přenesením pak = špinavý atd.), je právě tak k víře nepodobno, jako výklady, které jsme zamítli již v prvním článečku o slově bekaný. Pochybujeme, že by děti na Moravě byly tak honěny v latině, aby mohly z ní přejímati slova do své dětské řeči, nemluvíc ani o tom, že by ze slova paganus vzniklo spíše jméno podstatné než přídavné (je z něho, jak známo, utvořeno obecně slovanské slovo pohan). Také moravské pojmenování bot baganě, bagančе nesouvisí nijak ani se slovem bakaný ani s lat. paganus; na Moravu proniklo ze slovenštiny a Slováci je mají od svých sousedů Maďarů (maď. bakancs = nízká bota pěší). — K výkladu o slově o u p o r (7, 310) a podobných názvech zvrhlých švestek připomíná p. J. J., že na Zábřežsku říkají ťakové nepodařené švestce »h ô s e r«. Také na Valašsku říkají podle zprávy Václavkovy (u Kotta 6, 394) húser.

BĚLEHRAD (K. P.). Citujeme-li v NŘ. §§ mluvnice Gebaurovy-Ertlovy, citujeme arci d v o u d í l n o u Mluvnici českou pro školy střední a ústavy učitelské (Díl I., Hláskosloví. Nauka o slově. 8. vyd. Unie 1924. Díl II. Skladba. 7. vyd. Unie 1921), nikoli Krátkou mluvnici českou, která jest jen jejím stručným výtahem a byla míněna jen jako úvod do mluvnice, určený jedné, nejvýš dvěma nejnižším třídám škol středních.

ČERSTVA (V. Z.). Tento tvar příslovečný, objevující se v obecné mluvě snad po celých Čechách, vznikl patrně ve větném spojení se slovy končícími se souhláskou z plného z č e r s t v a (na př. běž z čerstva). Spisovný tvar je zčerstva; čerstva se hodí, kde se napodobí obecná mluva (tak jsme čtli na př. u Raisa a Baara).

DO RUKOU, K RUKÁM (E. S.) O potřebě výrazu, který by označoval, že list smí býti vydán jen té osobě, které je adresován, není pochybnosti. Pouhé »dodati panu X.« na to nestačí, neboť dopis může býti dodán i osobě, která je zmocněna k tomu, aby dopisy pana X. přijímala; ani výraz »dodati přímo panu X.« nevystihuje přání zasilatele, neboť jemu nezáleží na tom, dostane-li p. X. list z pošty přímo či prostřednictvím svého úředníka a pod., nýbrž na tom, aby se dostal panu X. do rukou. O potřebě takového výrazu svědčí i jiné jazyky; toho způsobu je něm. zuhanden, zu Händen, zu Handen, franc.

en main propre atd. Z obou výrazů u nás užívaných a výše uvedených je výraz k »rukám« patrný překlad něm. zu Händen, neboť neříkáme »dodati, dáti, svěřiti odevzdati atd. někomu něco k rukám«, nýbrž »do rukou«. Je-li už tedy třeba v praxi takového připomenutí, je lépe užíti výrazu »do rukou«. (do vlastních rukou), proti němuž se stanoviska jazykového nelze nic namítati. Kdybychom se ovšem chtěli emancipovati od cizího vzoru a mysliti po česku, stačila by také poznámka »(dodati) panu X. samému«, která vyjadřuje zcela určitě a srozumitelně, že list musí dostati toliko p. X., a žádná jiná osoba, ani jeho zástupce, úředník a p. — Ve výraze »a conto« není správné psáti nad předložkou a akcent (à conto), jak je uvedeno asi omylem v Pravidlech, protože jde o výraz italský, nikoli francouzský. — Živosad, jejž vytvořil kdosi v Nár. pol. ze dne 18. března t. r., má znamenati podle souvislosti patrně zoologickou (živočišnou) zahradu. Je to slovo utvořené nečesky a zbytečně; živosad nemůže znamenati nic jiného než živý sad a to ovšem zase není zoologická zahrada, protože živými sady nazýváme sady, v nichž bývá mnoho lidí a ne krokodilů.

KUŘÍ OKO (8, 28; ing. K. P. a A. W.). Výklad něm. slova Hühnerauge ze staršího hürnen (stněm. hurnîn) Auge = rohové oko s poukazem na frc. cor (= vl. roh) je příklad etymologie možné (změnu hürnen, hörnen, hornen v Hühner bychom pochopili lidovou etymologií, která slovo původní spojila s cizí slovní rodinou), která však nedochází potvrzení v jazykových dějinách. V Grimmově ani ve Weigandově slovníku nenalézáme zprávy, že by se v němčině od nejst. známého dokladu (1501) bylo kdy říkalo jinak než hunerauge, Hühnerauge. Bylo prý u nás již navrženo, aby se kuřímu oku slušněji říkalo způsobem polským (nagniotek) náhnětek (Poláci říkají také odcisk = odtisk); pochybujeme, že se tak podaří vytlačiti k. o., na kterémž slově přece nic neslušného není. Také Poláci říkají (vedle nagniotek, slova spíše lékařského) kurze oko. Je to chorv. kurje oko, podle záhřebského akadem. slovníku napodobenina slova něm.; totéž slovo znamená tam i drchničku (Anagallis, asi podle kulatých tobolek), vraní oko (podle plodu, jako slovo naše), čemeřici (Helleborus).

MĚSTYS (V. Z.). Slovo toto, objevující se asi od 2. pol. 17. st., i nám je záhadné; záhadnosti mu dodává neobvyklost přípony -ys, nesklonnost v starší době (asi do poč. 19. st. se říkalo v městys, z městys, rychtář městys Svratky, kniha městis Zbirova a p.) a okolnost, že se v starších zápisech střídají tvary městys a městis. Snad je správná domněnka Dobrovského, že městys, městis vzniklo pokažením pův. tvaru městce (stř. r.) = pozd. městec (m. r.). Dnes se skloňuje slovo městys ob. podle vzoru meč (z městyse, v městysi) a to doporučují Pravidla; to ovšem neznamená nic v otázce po původu toho slova, protože slova na -s a -z, která nemají (jako čas, pes a p.) v češtině starých tvarů, ráda přijímají sklonění měkké (od Hynaise, Weisse, Aloise a p. vedle Hynaisa atd.).

MEZI TÍM. Přesvědčení, že mezi se 7. p. na vyjádření času, »mezi« kterým se něco stalo nebo děje, je nesprávné, drží se u nás ku podivu vytrvale; byli jsme pokáráni, že jsme 7, 291 bez výstrahy mluvili o rčeních mezi časem, m. týdnem, m. rokem. Vykládali jsme o těchto věcech již (1, 197; 4, 308; 5, 213). Zde jen opakujeme, že výrazy se zájmenem jako č. mezi tím (stč. mezi tiem, sloven. medzi tým) jsou ve všech slovanských jazycích, že mezi jinou řečí bylo ustálené rčení stč. (4, 308, Jungmann 2, 433, též v Lupáčově Hist. o cís. Karlovi IV., vyd. Hankovo 28, Kron. tur. 2, 265), že v jiných jazycích slov. jsou rčení, která by po česku zněla »mezi tím časem, mezi chůzí, m. spaním, m. cestou, m. dílem, m. bitvou« a p. (Miklosich, Vergl. gramm. 4, 749), a že není viděti cizího vzoru, podle něhož by takové výrazy byly vznikly. I střízlivý Mašín, který dovoluje mezitím, zapovídá mezi dnem, m. cestou, zapomínaje, že mezi dnem je něco jiného než ve dne, za dne (mezi dnem k tobě zajdu — ve dne, za dne k t. z.), jako mezi cestou, m. vyučováním a p. je něco jiného než na cestě, při vyučování. Mezi jinou řečí je zaručeno dobrými památkami staršími jako rčení běžné v době, kdy se u nás mluvilo správně; dnešní mezi řečí (m. ř. se mne zeptal...) je snad méně správné?

MOC, MNOHO, HODNĚ (E. H.). Mezi těmito třemi příslovci je především rozdíl, abychom tak řekli, stavovský: »mnoho« je výraz spisovný, »moc« vulgární, »hodně« trochu familiární; na př. »bylo nás tam mnoho, bylo jich tam hodně, bylo toho moc«. Mimo to je mezi nimi i rozdíl významový: »mnoho« je příslovce vyjadřující jen kvantitu (kolikost), příslovce »moc« a »hodně« vyjadřují nejen kvantitu, nýbrž i intensitu (míru děje nebo vlastnosti). Proto slýcháme v hovoru nebo v řeči obecné: »bylo jich hodně«, a také »on je už hodně šedivý, bylo to hodně slyšet« a rovněž »bylo jich moc, je už moc šedivej, bylo to moc slyšet« (hodně moc, hodně mnoho), při čemž je »moc« silnější než »hodně«. Spisovného »mnoho« se k vyjádření intensity neužívá; na to má spisovný jazyk příslovce »velmi, tuze« a p. Proto píšeme: »bylo jich mnoho«, ale »on je velmi spokojen«, silněji: »tuze spokojen« (ne však »mnoho spokojen«), »velmi (tuze) se mi to líbilo« (ne však »mnoho se mi to líbilo«). V případech, kde může jíti i o kvantitu i o intensitu, děláme tedy v spis. jazyce rozdíl (v. NŘ. 3, 301): »Maří Magdalena mnoho milovala« (= měla mnoho lásek) a »M. M. Krista velmi (tuze) milovala« (= její láska byla velká, silná); »v Brně se mu mnoho líbí« (t. j. mnoho věcí) a »tuze se mu tam líbí« (t. j. jeho spokojenost je značná) atp. — »Zářnou hvězdou budiž důstojníkovi činnost svého velitele« není správné, protože mluvnickým podmětem věty není slovo »důstojník«, nýbrž »činnost«, která ovšem nemá velitele. Věta tedy musí zníti buď »zářnou hvězdou budiž důstojníkovi činnost jeho velitele« anebo »zářnou hvězdu musí viděti důstojník v činnosti svého velitele«.

NA MORAVĚ (J. S. S.). O některých příčinách, proč u některých místních

jmen užíváme předložky na a u jiných ve, zmínili jsme se v letošním roč. NŘ. str. 156 (Na Kladně) a vyložili jsme také, jak se v takových případech zachovati. Příčiny rozdílu v užívání obou předložek mohou býti zajisté i jiné, ale pro nás hlavním důvodem je, že se ten neb onen způsob u toho neb onoho jména místního ustálil dlouhým užíváním. Říká-li se »na Stupavě« či »v Stupavě«, nedovedeme říci, neboť neznáme tamního usu. Říká-li se »na Podkarp. Rusi«, je tomu asi vzorem ustálené »na Rusi« (= v Rusku); ale nepopíráme, že výraz »na Podkarpatské Rusi« zní nám poněkud strojeně a že by se mohlo říkati zcela dobře (a také se říká) »v Podkarpatské Rusi«. — Je-li F u d ž i j a m a v japonštině rodu mužského (soudíc podle Zeyerova »ten F.«) či ženského, nevíme a také toho není třeba; při skloňování jmen cizích (nejsou-li to zrovna slova latinská nebo řecká nebo jména osobní) rozhoduje u nás koncovka a podle té se řadí jméno Fudžijama ke vzoru ryba a tedy k jménům ženským. — B r a t r N o v o t n ý nemůže míti množ. číslo (ať ve firmě či jinde) jinak než bratří n. bratři (Bratří n. Bratři) Novotní. Jméno B o h d a n P a v l ů se skloňuje jen v první své části, příjmení Pavlů je nesklonné (v. NŘ. 5, 263). L i t o m ě ř i c e mají 3. pád k Litoměřicům. — T r u h l á ř je výraz český a spisovný; s t o l a ř je moravismus. — Slovo k o p i s t (m. kopyst) je odvozeno z téhož kmene jako sloveso kopati (= hrabati); neznamená ovšem díži, nýbrž nástroj k míšení chleba (význam původní byl asi »lopata«).

NÁSTAVBA (V. S.). Slovo to vzniklo asi r. 1923, když se začalo přistavovati v Praze tolik nových pater na staré domy. Není to slovo nejkrásnější, ale n á s t a v e k by bylo slovo méně určité, protože může znamenati i jiné nástavky než stavební. Zvykli jsme slovu s t a v b a, které má Jungmann s doklady z r.1828 a 1831, a to jen s významem děje stavebního (dříve se říkalo o ději i o budově vystavěné stavení, tvarem vlastně nesprávným m. stavění), i slovu p ř í s t a v b a, které má Kott již 2, 1092, které však zobecnělo o hodně později (místo staršího přístavku); potrvá-li potřeba »nástaveb«, přivykli bychom i tomuto slovu. A snad i slovům p ř e s t a v b a a z á s t a v b a (z. zahrady), která jsme již také čtli.

OKRES ÚSTÍ NAD LABEM (V. W.). V NŘ. 7, 222 jsme varovali před nesprávným jmenováním okresů toho způsobu jako okres Tábor a p. a doporučovali jsme užívati v označování okresů tvarů adjektivních, okres táborský, pelhřimovský, mnichovohradišťský, novobydžovský atd. Ale byli jsme upozorněni na to, že některé okresy (politické a soudní) jsou pojmenovány podle měst, od jejichž jména není možno utvořiti žádoucí přídavné jméno, na př. Ústí nad Orlicí, Nové Město nad Metují (Nové Město pod Smrkem), Bělá pod Bezdězem, Hora Svaté Kateřiny, Kostelec nad Černými lesy a p. Ultra posse nemo tenetur a ani jazyk nedělá v tom výjimku. Pouhý genitiv osobního jména na označení vlastníka nepokládáme v duchu jazyka za správný, nýbrž žádáme, aby se užívalo v tom významu příd. jména pří-

vlastňovacího, králův dvůr, ne dvůr krále. Ale je-li vlastník označen jménem, od něhož se přídavné jméno přivlastňovací utvořiti nedá, nezbývá než užíti genitivu, na př. dvůr knížete, dvůr českého krále. Proto ani v pojmenování okresů se nebudeme nutiti do tvoření příd. jmen, kde se jméno sídla okresu utvoření adjektiva samo vzpírá. Od jmen Ústí nad Labem, Brandýs nad Orlicí bylo by snad možno tvořiti příd. jména labskoústecký, orlickobrandýský, ačkoliv by ten tvar odpovídal spíše názvům Labské Ústí, Orlický Brandýs, ale od jmen Hora Svaté Kateřiny, Kostelec nad Černými lesy ani takovýchto adjektiv formou nedost přesných neutvoříme. Je otázka, jak si v takových případech počínati, jde-li o zachování přesnosti v úřadech žádoucí. Okres je slovo původu novějšího (za starší okrslek, okršlek a p.); zavedl je nepochybně Marek v Logice (1820) jako termín odborný (= lat. sphaera), přejav je z polštiny. Význam i původ slova okres je v základě týž jako význam slova okrslek; jsou utvořena obě z něm. Kreis (Kreislein) a znamenají okruh, obvod. Ve významu něm. Bezirk, jemuž složením dobře odpovídá, bylo ho použito po prvé v ČČM 1827, 1, 148 (v okresu Mirovickém). Hledíme-li tedy k tomuto základnímu významu slova okres = okruh, obvod, měli bychom v těch případech, kde z místního jména není možno utvořiti jméno přídavné, užíti aspoň genitivu: okres (= obvod) Nového Města nad Metují, okres Hory Svaté Kateřiny atd., tak jako říkáme dvůr králův a dvůr krále Václava. Každá jiná cesta (na př. okres Nové Město nad Metují) je se stanoviska jazykového neschůdná. Rozumí se, že všude tam, kde neběží o přesnost a úplnou reprodukci jména okresního města (tedy v běžném usu místním), stačí říkati okres novoměstský, okres brandýský, ústecký atd. — Není-li ve větě »povolujeme Vám drahotní přídavky na syna X a dceru Y nejdéle do 24. roku věku synova i dceřina (m. či, respektive dceřina)« spojka i právnicky dost jasná a určitá, bylo by snad možno užíti výrazu »nejdéle do 24. roku každého z nich«.

POTAJMICE (F. R.). V starých lidových modlitbách se podle zprávy p. tazatele vyskytuje také tato modlitba (spíše asi zaříkávání): Pilát praví (k Ježíši): »Pojď spíše (= rychleji).« — »Již nemohu.« »Proč nemůžeš? Zdaliž máš nějaké nemoce?« »Já nemám žádné nemoce, ani žádné potajmice ani jiné nemoce.« Jaká nemoc se slovem potajmice míní, je těžko říci. Podle tvaru slova (není-li zkomoleno) by to mohla býti odvozenina příslovce »potajmo« anebo spíše příd. jména »potajný« (potajnice a vlivem přísl. potajmo — potajmice) a znamenalo by pak slovo potajnice nemoc potajnou (jako zimnice, pakostnice), t. j. skrytou, nepozorovaně v těle hlodající proti »nemoci«, t. j. nemoci zjevné, patrné. Podobně utvořená slova (ovšem s významem jinak založeným) má i polština (potajnik = tajná chodba) i ruština (potajenik, -nica = kdo se s něčím tají nebo něco schovává, potajnik = úkryt, kámen skrytý pod vodou a nebezpečný pro plavbu a p.). — Příslovce mermomocí vyložil J. Zubatý v Sborníku filologickém 2, 83 a podle něho my

v NŘ. 1, 256. Je to příslovce složené z příslovce mocí, jehož i samotného se užívá v tomto významu, a z příslovce mermo, které je utvořeno ze slovesného kmene mer- (v mříti, mru) příponu -mo jako letmo (z letěti), kradmo (z kradu), darmo (z dařiti), sečmo atd. a znamená »na smrt, smrtelně«.

ŘEZNÍK (L. Č.). Samo sebou se rozumí, že toto slovo patří k slovesu řezati, jímž se označovalo zabíjení a ještě více rozřezávání masa ku potřebě; tento výkon se jmenoval podle dokladů z doby 1472—1577 řezem a se stejným významem jako dnes »provozovati výsek« se tenkrát říkalo »dělati řez«. Slovo řezník samo je doloženo od 14. stol. (je i v rkp. Hradeckém); také se podle dokladů od 15. st. řezníkům říkalo masaři, masáři (sloven. mäsiar, masár).

STRMILOV (V. M.), původně podle Sedláčka Střemilov, náleží mezi místní jména tvaru Benešov (Benešův, t. j. hrad a p.). Je utvořeno z osobního jména Střemil, které uvádí mezi jmény stč. Palacký (Radh. 1, 126). — Výklad jmen polních tratí, lesů, potoků, rybníků atp. je nám těžko podávati; k tomu nestačí znalosti jazykové, nýbrž je k tomu třeba znalosti topografické (terénu a p.), kde jde o reflex vlastních jmen (na př. U hodánského), znalosti místní historie a u jmen zjevně zkomolených nebo nejasných také starších, zachovalejších záznamů těch jmen. To vše je ovšem snáze znáti nebo seznati vám než nám. S a l a k v a r d a je známá obměna ital. salvaguardia (stráž, bezpečný průvod); o b c i z n a n. obcina jsou obecní pastviště; p ř í h o n (jinde průhon) název trati, kudy se dobytek přeháněl (proháněl) na pastvu; U b u č k u je asi ze staršího »u búčku« (zdrobn. z buk); s u c h o v y (V suchovech) je snad přitvořeno k jménu suchovky (z adj. suchý podle hlinovky a p.); h o u š ť a t a může býti lidový tvar analogický k slovu »houště« (pod. jako košťata m. koště); š e j b a je obměněné Scheibe, šajba; p a d ě l k y je totéž co podělky (neboť předpony po- a pa- se liší jen délkou), kterýmžto jménem bývala zvána i robota; š a r a k l e (na Mor. šaragľa) je kozlík u vozu anebo schránka pod ním umístěná (snad z něm. Scharnützel, Krämerdüte); jm. z á j e z k y může býti buď ze slova zájezdek (místo, kde cesta běží oklikou) anebo také ze slova zájezek (nádržka za jezem na ryby, které se dostaly přes jez); k l e k t a č k a se hlásí tvarem k onomatopoetickému slovesu klektati (jehož se užívá na př. o čápech); Z i m m e r v a l d je slovo německé (snad lesy, kde se bral Zimmerholz, stavební dříví); o c h o z je kus lesa, který myslivci obcházeli buď před honem (je-li tam zvěř) anebo před kácením (na vyměření); název r a d o u c h o v y je snad z osob. jména Radouch (-ovy louky a p.), U h o d á n s k é h o z osob. jména Hodáň. »U n e b o z e z u«, d y m á č e k jsou sice slova jasná, ale důvod pojmenování jako u většiny uvedených názvů je pro nás ovšem nedostupný. Jméno »U v a ď á r k y« je nejasné vůbec.

STRÝČEK (J. M.). Rčení »udělat si strýčka« v práci vykonané jako do zásoby, dříve než je nutná, známe také; slýchali jsme je od služky (byla od Slaného), která, vybrala-li na př. popel nebo vycídila obuv již večer,

nezapomínala hlásiti, že si udělala (nebo má) »strejčka na zejtra«. U Přeštic jsme je slyšeli s významem poněkud jiným, asi původním: o osobě, která jinak nevynikala zvláštní nezištností a prokázala komusi ochotu, bylo řečeno, to že si tak jenom »dělá strejčka«.

ŠPUMPRNÁKLE (VIII, 94) a PUMPRNIKL. K naší zmínce o tomto slově oznamuje p. Otto Lonč, zem. úč. rada v Brně, že slovo to povstalo ze slova pumprlík, to jest kašpárek; slovo pumprlík vzniklo zase ze slova německého Pumpernickel, které znamená totéž. Pumpernickel má ještě jiný význam, kterého se užívá v pernikářství; jistý horší druh perníku se nazývá německy Pumpernickel. Kašpárek je v brněnském Práťru mezi dětmi všeobecně znám jako pumprnikl nebo pumprnákl a jeho směšné přemety se nazývají v brněnském žargonu pumprnákle n. špumprnákle.

O slově pumprnikl poslal nám spisovatel p. K. J. tento výklad: »Původně označovalo slovo pumpernickel a do dneška označuje vestfálský chlebíček z černé mouky, velmi těžký a pro nevestfálské žaludky velmi nepříjemný; dnes nazývají tak u nás jistý druh perníku nadívaného povidlím z rozmanitého sušeného ovoce, mandlí, rozinek a pod., který je chutnější, ale také těžký. Běží o slovo tvaru velmi podivného. Podle novějšího německého nálezu, jak jsem se dočetl v holandském »De Telegrafu«, vzniklo ve válce sedmileté, v polovici 18. stol. a je nahodilého původu francouzského. Po bitvě u Hastenbecku projel prý francouzský kyrysnický důstojník vestfálskou vesničkou a požádal, před hostincem zaraziv, o chléb. Podali mu otrubový chléb vestfálský, podobný bývalému komisárku z mouky vymleté do otrub. Francouz okusil, ale jsa zvyklý jísti chléb bílý, shledal chuť ohavnou a pravil, podávaje chléb svému koni: »C'est bon pour Nicol!« Koni Nikolovi prý chléb chutnal lépe než jeho pánovi. Než výrok důstojníkův způsobil nevoli, a rozletěl se od úst k ústům; v dolnosaském nářečí se změnilo »bon pour Nicol« v pumpernickel, což se dostalo i k nám«.

Ale výklad holandského listu má k pravdě asi tak daleko jako známý žertovný výklad jména města Litomyšle ze slov »líto mi šle«, jimiž si ulevil sedláček, když se mu u trakaře šle přetrhla. Podle německých slovníků se vyskytuje slovo Pumpernickel již v 17. stol. (na př. ve známém Grimmelshausenově Simplicissimu) ve Vestfálsku jako nadávka sedlákům (chrapoun). I prostého Nickel (zkráceného z Nikolaus) se užívá jako nadávky. První člen složeného Pumpernickel je podle Kluga ze slovesa pumpern, pumpen = bzdíti (Pumper, u Luthera Bompart = crepitus ventris). Pumpernickel znamenalo tedy asi tolik co naše »bzďoch« a vestfálskému chlebu se dostalo tohoto názvu asi pro jeho těžkou stravitelnost.

TVRZENÍ (K. Š.) je název rozličných věcí, jimiž se něco utvrzuje, upevňuje: v mlynářství značí dříví na klíny, v některých krajích (na Drahansku) popruh, kterým se přivazuje dobytek, na Hané (podle Bartoše) popruhy u trakaře nebo u trávnice atd. — Z a j d á k (na Valašsku mošna pastýřská)

souvisí se slovem zajda, rozšířeným na Valašsku, na Slovensku i v polštině a znamenajícím zpravidla to, v čem se něco nosí (trávnice, ranec, tlumok a p.), ve významu přeneseném pak také břemeno a p. Původ slova zajda nám není znám; snad souvisí s něm. Seidel (pol. Zajdel), které znamená etymologicky nádobu vůbec (zúžením nádobu půllitrovou).

ÚJMA (K. M.). Výraz »býti na újmu« mívá při sobě buď 2. pád nebo 3. obyčejně s tím rozdílem, že 3. pád předchází, 2. pád následuje: Vlastnímu vypravování na újmu jsou četné episodické vložky. Tyto episodky jsou na újmu vlastního vypravování. — Vyžadovati (= potřebovati) se pojí i v dnešním jazyce s 2. pádem: vyžadovati velké péče. Vyžádati si míval touž vazbu, ale dnes bývá při něm zpravidla akusativ: vyžádati si milost, audienci, dovolenou atd. — Je-li správnější v důvěře či k důvěře, je těžko jen takto rozhodnouti; na svém místě je správné to i ono. Pořádek v obci záleží v důvěře k osobám v čelo obce zvoleným. K důvěře se přidružila časem i láska a p. Psává-li se »učiním to v důvěře, že mne nezklamete«, je to myšleno po německu; Čech by řekl »doufaje, důvěřuje (neboť doufám a p.).« — Ubrániti se něčemu; nemohl se tomu (jím) ubrániti a p. — V případě, že..., pro případ, že... jsou výrazy napodobené podle němčiny; v češtině stačí pro obyčejnou potřebu spojky jestliže, kdyby (NŘ. 6, 23 a 147). — Nebozez je slovo přejaté z němčiny; starší něm. slovo nabegêr (dnešní Naber, Näber) je slovo složené ze slova nabe (dutý střed kola, do něhož jsou zapuštěny špice a který se otáčí kolem nápravy, čes. hlava, náboj) a ze slova gêr = kopí, hrot, tedy hrot k vyvrtání náboje u kola.

VAJÍČKO KUKAČČÍ. O českém »kukání« napsal kdysi Ignát Herrmann velmi rozhorlenou stať [v. 2, 276]. Předložka »ke« se změnila všude v »ku« a to starého brusiče jazyka českého pohněvalo tou měrou, že jednou provždy rázně zakřikl české »kukání«. Proč to připomínáme? Protože na titulním listě jubilejního čísla Herrmannova »Švandy dudáka«, redigovaného K. Horkým, čteme: »Zdravice ku 70. narozeninám Herrmannovým«. — Jak se asi tvářil Herrmann, když číslo takto »okukané« vzal do rukou? (Vinohr. listy 1924, č. 37).

VIZOVICE ČI VYZOVICE? (F. K.). Při výkladu moravských jmen místních a při stanovení správné formy jejich je na ten čas nejspolehlivější pomůckou, jak jsme již několikrát napsali na tomto místě, kniha Černého a Váši, Moravská jména místní, v níž je podán rozbor moravských jmen místních po stránce filologické a na podkladě zápisů v pramenech starých. Jméno Vizovice je podle svého tvaru zřejmě jméno rodové neboli čelední, odvozené z osobního jména příponou -ovice (pův. -ovici) tak jako Olbramovice, Lobkovice, Mitrovice a p. Jde tedy jen o stanovení tvaru jména osobního, které bylo odvozenině základem. Černý a Váša vycházejí z osobního jména Vid, dosvědčeného jednak starým zápisem z r. 1222 (Černý-Váša 138), jednak

řadou jiných místních jmen z něho odvozených, jako Vidice, Vidov, Vidovice. Vedle základního tvaru Víd vyskytovalo se toto jméno i v různých odvozeninách (jako jméno Mlad v tvarech Mládek, Mladoň, Mladota, Mlaz) a složeninách, které byly zase základem jiným jménům místním: tak ze jména Vidoň vznikla jména Vidoň a Vidonice, z Vidoně—Vidonín, z Videk—Videč, z Vidhost—Vidhošť a Vidhostice atd. Takovou odvozeninou osob. jména Víd bylo asi také jméno Víz, utvořené z něho podobným způsobem jako Búz (Bouzov) z Bud, Blaž (Blažice) z Blah, Čieč (Čiečov, nč. Číčov) z Čák (Čakovice) a p. Vizovice, pův. Vizovici, byl tedy název rodiny, čeledi Vizovy. Podle tohoto výkladu velmi pravděpodobného je tedy správné, nařizuje-li politická správa, řídíc se patrně míněním odborné místopisné komise moravské, psaní Vizovice místo obvyklého dosud Vyzovice. S tím ve shodě je i Vaše poznámka, že ve výslovnosti místní nezní i ve jméně Vizovice tak tvrdě jako na př. v slově był. Že by jméno Vizovice pocházelo od slovesa vizu, je ovšem nesprávné.

VOPRŠÁLEK, OPRŠÁLEK (F. V.). P r š e t i znamenalo v starší době »padati«; říkalo se tak na př. o listí, vlasech, vousech, sněhu, kroupách, dešti (ze rčení »déšť prší« vzniklo teprv neosobné »prší«); cožkoli (člověk se zlým svědomím) před se béře, to mu jako z rukou prší (Kral. na 5 Mojž. 28, 65). I o opadávající růži se mohlo říci, že prší (1467, Arch. č. 7, 306), přesýpací hodiny byly orlojík, který hodinu prší (Winter, Č. prům. a obch. v XVI. v. 386). A jako říkáme o listech i o stromu, že opadaly, říkalo se také, že o p r š e l y nebo oprchaly; člověk opršel (anebo po stč. opršal, protože zde přehláska v ě ,e pův. nastávala jen před úzkými samohl., na př. v opršěli), když mu opadaly vlasy n. vousy, pták opršel, když opelichal, v písni dívce opršel zelený věneček. A sem patří příjm. (pův. přezdívka) O p r š a l, doložené častěji již v staré době, a jeho zdrobnělina O p r š á l e k. U Kukučína (8, 164) kdosi »vlasy mal (měl) riedke a nerovné, ako by mu ich myši boly obsekaly. Pre (pro) ne mal meno Opršanec«.

ZAMASTILKY (K. S.) jsou beze vší pochyby jen lidová obměna názvu »damastinky«, jehož užívá paní Kateřina Žerotínová pro švestky zvané botanicky Prunus damascena. Lidový název »zamastilky« zaznamenává i Kott 5, 145 z Rychnovska (sušená sedmihradská švestka) a Bartoš (Dial. slov. 70) z Brněnska, dodávaje, že témuž ovoci říkají na Hané »duranky« (durancie), na jižní Moravě »damašky«, v západní Moravě »damazíny«, na sev. Moravě »garancie« nebo »uherky«, na Jicku slívy. Název »damaščanka« uvádí však Bartoš (v Dialektologii 1, 311) také mezi jmény jablek.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.

Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.